

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ARCHIVNICTVÍ A POMOCNÝCH VĚD HISTORICKÝCH

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

PAMÁTNÍK SLEČNY ZIMMEROVÉ Z LET 1818 - 1837

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Ryantová, CSc.

Autorka práce: Dana Marešová

Studijní obor: Historie – Archivnictví

Ročník: II.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdání textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Ve Všechněch 14. května 2013

.....
Dana Marešová

Anotace

Bakalářská práce „*Památník slečny Zimmerové z let 1818 - 1837*“ má za cíl vytvořit kritickou edici, jež doprovází kodikologický a obsahový popis a celkový rozbor zkoumaného památníku. Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První kapitola pojednává o vzniku, původu a charakteristice památníků, poté se zaměřuje na 19. století a přechází až do 20. století. Druhá kapitola se zabývá vzděláním dívek především z měšťanského prostředí, jejich možnostmi vzdělávat se a jejich údělu vdát se, závěrečná část kapitoly pojednává o jazykových a čtenářských zkušenostech žen. Třetí kapitola obsahuje kritickou edici, která je doplněna o vnější a vnitřní rozbor památníku slečny Zimmerové, na ně navazuje zpracování problematiky užitých jazyků, chyb v záznamech, básnických prostředků, tematického rozboru a rozboru výtvarného vyobrazení. Na základě analýzy zkoumaného památníku vznikla i další kapitola, jež se snaží ukázat prostředí, z kterého majitelka památníku pocházela, její rodinné zázemí a okruh přátel, a také ji postupně odhaluje jako ženu pocházející z měšťanských kruhů, která celý svůj život prožila v domácnosti majitele rodinného nakladatelství. Celou práci ukončuje závěr, v kterém byly shrnuty zjištěné poznatky rozboru specifického ženského památníku z první poloviny 19. století. K práci je připojen seznam použitých pramenů, literatury a internetových zdrojů. Součástí bakalářské práce jsou také přílohy v podobě grafů, tabulek, ukázky písma v památníku a obrazové části, rodokmenu Jana Jakuba Ryby, jež ukazuje na příbuzenské vztahy s rodinou Zimmerových, jedna z příloh znázorňuje nakladatelskou činnost manžela slečny Zimmerové.

Annotation

This bachelor's thesis is called "*The Commonplace Book of Lady Zimmer from 1818 to 1837*" and its aim is to form a critical edition accompanied by a codicological and a content description and by an overall analysis of the book as well. The work is divided into four main chapters. The first one deals with the establishment, origin and commonplace books characteristics, afterwards it is focused on the 19th century and it descends up to the 20th century. The second chapter treats the topic of a division of the girls especially from the urban environment, their access to education and destiny to get married, and the final part of this chapter solves the level of the girls' language knowledge and their experience as readers. The third chapter contains a critical edition which is accompanied by an interior and exterior analysis of the commonplace book of lady Zimmer, these parts are followed by the used language items analysis as well as of mistakes in the entries, poetical means, and last but not least the analysis of the topic and also the art depiction. On the basis of the analysis of this book the fourth chapter emerged and its aim is to show the environment from which the owner originated, her family background and her friends. It reveals her personality step by step as a woman originated from the urban environment living her whole life in the household of a family publishing house owner. The whole work is finished with a conclusion which contains the analysis of all gained information from this very special lady commonplace book from the beginning of the 19th century. The work is accompanied by a list of used sources and literature as well as by diagrams, tables, font samples and picture part, and a family tree of Jan Jakub Ryba which shows certain relationships with the Zimmers. One of the attachments represents the lady Zimmer's husband's publishing activity.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Marii Ryantové, CSc. za zapůjčení nedostupné literatury, dále za cenné rady, připomínky a trpělivost při vedení práce. Dále můj dík patří všem, kteří se jakkoliv podíleli na této bakalářské práci a v neposlední řadě i mé rodině za umožnění studia a podpory při něm. Poděkování patří také zaměstnancům Knihovny Národního muzea v depozitáři v Terezíně a pracovníkům Národního archivu v Praze. Za překlad francouzských textů děkuji Mgr. Sandře Nerudové, za italské pasáže slečně Barboře Pistauerové a španělské věty slečně Ladě Kučerové.

Obsah

Úvod.....	7
1. K památníkům.....	13
1. 1 Jejich vznik, původ a charakteristika	13
1. 2 Památníky v 19. století	16
1. 3 Cesta k dnešní podobě památníků.....	19
2. Vzdělání měšťanek	22
2. 1 Vzdělávání dívek od konce 18. století do poloviny 19. století	22
2. 2 Žena má být vdaná	25
2. 3 Jazyky a čtenářské zkušenosti žen	27
3. Edice památníku slečny Zimmerové.....	30
3. 1 Ediční poznámka.....	30
3. 2 Vlastní text	30
3. 3 Vnější rozbor.....	38
3. 4 Vnitřní rozbor.....	39
3. 5 Užití jazyky	42
3. 6 Chyby v záznamech	43
3. 7 Básnické prostředky	45
3. 8 Tematický rozbor	45
3. 9 Rozbor výtvarného vyobrazení	47
4. Slečna Zimmerová	50
4. 1 Majitelka památníku.....	50
4. 2 V. A. Ryba.....	51
4. 3 Terezie Zimmerová (1806 – 20. března 1848).....	53
Závěr	56
Seznam zkratk	59
Seznam použitých pramenů, literatury a internetové zdroje.....	61
Seznam příloh	67

Úvod

Památníky a stejně i deníky, paměti, autobiografie, korespondence a další svěbytné prameny, jež spojuje osoba autora, řadíme mezi ego-dokumenty, *Selbstzeugnisse* neboli prameny osobní povahy.¹ Pestrost těchto pramenů komplikuje jejich kategorizaci. Společným znakem je soukromý charakter a vypovídací hodnota o myšlenkovém světě a životě držitele dokumentu.²

Winfried Schulze se ve své práci *Ego-Dokumente* zabývá ego-dokumenty a definuje je takto: Kritériem textů je, že obsahují přímou či nepřímou, úplnou nebo částečnou, dobrovolnou i nedobrovolnou výpověď o člověku, vnímání sebe v rámci své rodiny, obce, země nebo sociální vrstvy či ve které reflektuje svůj vztah k těmto systémům a změnám v nich. Výpovědi by měly odůvodňovat individuální lidské chování, odhadovat obavy, objasňovat myšlenkové pochody, osvětlovat důvody a odrážet životní zkušenosti a očekávání.³ Označení *Selbstzeugnisse* užil rakouský historik Harald Tersch, který se pokusil výše uvedenou definici upřesnit. Česká historiografie nemá svůj vlastní termín pro označení těchto dokumentů, proto se setkáváme hned s několika pojmenováními jako ego-dokumenty, *Selbstzeugnisse*, nebo prameny osobní povahy. Pojmy jsou brány jako synonyma pro označení těchto dokumentů.

Typologie pramenů osobní povahy je velice složitá, přesto existují společná kritéria, jako délka časového odstupu mezi událostí a zaznamenáním, závisí na povaze osobního svědectví, dále záleží na obsahovém zaměření pramene, účelu jeho vzniku a na míře literárního zpracování.⁴

Památník a deník jsou si mnohem bližší než další prameny osobní povahy, jakými jsou paměti, memoáry, nebo autobiografie. Ty se vyznačují tím, že se píše retrospektivně s delším časovým odstupem, často mají také narativní strukturu a jsou většinou psány s úmyslem zveřejnění.

¹ Srov. Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996. Dále k tomu Harald TERSCH, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Thomas Winkelbauer (ed.), *Vom Lebenslauf zur Biographie, Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn – Waidhofen an der Thaya 2000 (Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 40), s. 69-98.

² Josef HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003, s. 15.

³ Winfried SCHULZE, *Ego-Dokumente*, s. 28.

⁴ J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*, s. 16.

Majitelé památníku si do něj nechávali zapisovat záznamy od svých známých, přátel, příbuzných a dalších blízkých s delšími časovými intervaly.⁵ Na rozdíl od deníků, které byly periodické, jejich držitelé si do nich zapisovali pravidelně, ale každý v rozdílném rozmezí, buď denně, nebo týdně, ale dokonce i jen jednou za měsíc.⁶ Deníkové zápisy vznikaly bezprostředně, s krátkým časovým odstupem od událostí, jež popisovaly. Záznamy v denících byly řazeny chronologicky a navazovaly na sebe.⁷ U památníků tomu tak nebývalo, většinou si zapisovatel vybral sám, kam učiní svůj zápis. Ale nestalo se to podmínkou. Zásadní diferenciací mezi těmito dvěma prameny bylo, že deník byl individuální a sloužil jen svému majiteli, naproti tomu památník se ukazoval a spojoval větší okruh lidí.⁸ Památník měl reprezentovat svého majitele, ale to u deníku nelze očekávat, jelikož byl ryze soukromou záležitostí. Ve *Slovníku česko-německém* Josefa Jungmanna je deník definován takto: „Denník jest kniha, do které znamenáme vůbec vše, co myslíme, cítíme, konáme; tam ukládáme své i cizí úsudky a zkušenosti, jakož i všechny dobré zásady; abychom dle nich se řídíce, stávali se vždy v pravém slova smyslu vzdělanějšími, dokonalejšími...“⁹ Z tohoto vyplývá jasný rozdíl odlišující deník od památníku, a to ten, že majitel památníku nevytvářel záznamy do svého rukopisu. Tyto dva prameny spojovalo, že oba sloužily k zachování paměti na své přátele, známé, příbuzné a další blízké.

Prameny osobní povahy sepsané jak mužem, tak ženou jsou důležitou platformou pro poznání dějin každodennosti a dějin mentalit.¹⁰ Dějiny mentalit zkoumají vnitřní život lidí v rámci společnosti, které se mění jen pomalu až po dlouhodobých změnách. Památníky byly vedeny delší časové období a prostoupily celou společnost, a proto jsou vhodným pramenem pro zkoumání mentalit. I když často velice složitým pramenem kvůli své rozmanitosti.¹¹ Památníky stojí v zájmu dějin každodennosti právě proto, že se zabývají subjektivitou životních zkušeností. A toho využívají badatelé, kteří rozebírají a zkoumají každodennost „zdola“ a „zevnitř.“¹²

⁵ Marie RYANTOVÁ, *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum*, České Budějovice 2007, s. 235-243.

⁶ Milena LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*, Praha 2007, s. 90-91.

⁷ Dagmar MOCNÁ – Josef PETERKA, *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha 2004, s. 98.

⁸ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 185.

⁹ Josef JUNGSMANN, *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna I*, Praha 1989, s. 355.

¹⁰ Milena LENDEROVÁ – Jiří KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence. Snaha o reprezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření*, Pardubice 2004, s. 5.

¹¹ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 10-12.

¹² Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, s. 26-27.

Písemnosti osobní povahy v 19. století byly na rozdíl od předchozích období mnohem častěji vytvářeny i ženami, tudíž mohou být důležitým pramenem pro poznání ženského světa (zabývá se především v českém prostředí profesorka Milena Lenderová).¹³

Přelom 18. a 19. století přinesl mnoho převratných událostí. Předěl dvou epoch byl naplněn řadou válek, strádání a tragédií.¹⁴ Právě tyto zvraty způsobily, že lidé častěji brali do rukou pero a zapisovali si vše, co je trápilo, nebo z čeho se naopak radovali. Došlo k obrovskému nárůstu pramenů osobní povahy po celé 19. století, a to nejen ve šlechtickém, ale i v měšťanském prostředí. Ženy měšťanky si vedly své deníky, zakládaly památníky a některé z nich se snažily i o vlastní uměleckou tvorbu. V této době si založila svůj památník i slečna Zimmerová,¹⁵ o níž pojednává tato práce. Záznamy, které se nacházejí na stránkách jejího památníku, ukazují na prostředí, z něhož slečna pocházela, naznačují úroveň znalostí a používání jazyků v dané době, její rodinné zázemí a okruh přátel.

Předkládaná práce na základě vytvořené kritické edice, jež doprovází kodikologický a obsahový popis a také celkový rozbor zkoumaného památníku, ukazuje na složení zapisovatelů a jejich jazykové schopnosti. Zapisovateli byli sice muži i ženy, ale práce se zaměřuje zejména na ženskou vzdělanostní úroveň. V první kapitole jsou představeny památníky a jejich vývoj od novověku až do 20. století. Druhá kapitola se věnuje vzdělání dívek na přelomu 18. a 19. století, jejich údělu vdát se a ne vzdělávat se a vše zakončuje podkapitola týkající se jazyků a čtenářských zkušeností žen. Třetí kapitola se výhradně zabývá zkoumaným památníkem, skládá se z několika částí – edičního zpřístupnění, vnějšího a vnitřního rozboru, užitých jazyků, chyb v záznamech, básnických prostředků, tematického rozboru a rozboru výtvarného vyobrazení. Tato kapitola byla stěžejní, na jejím základě se ukázalo prostředí, z něhož slečna Zimmerová pocházela, jazyková průprava zapisovatelů a také informace o samotné slečně Zimmerové. Celou práci uzavírá kapitola zabývající se slečnou

¹³ Viz M. LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má*; M. LENDEROVÁ – J. KUBEŠ (edd.), *Osobní deník*; Milena LENDEROVÁ – Jarmila PLŠKOVÁ (edd.), *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*, Praha 2006; Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009; Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

¹⁴ M. LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má*, s. 43.

¹⁵ V práci její jméno uvádím v podobě Zimmerová, ale sama se nejspíše psala Zimmer.

Zimmerovou, odhalením jejího života a také života jejího manžela - nakladatele V. A. Ryby.¹⁶

Památník slečny Zimmerové je uložen v knihovně Národního muzea v depozitáři ve městě Terezín, je označen signaturou KNM, X I 12 a je to hlavní pramen pro tuto práci. V práci je užitý ještě jeden pramen, a to pobytové přihlášky policejního ředitelství v Praze, konkrétně se jedná o pobytovou přihlášku France Zimmera (otec slečny Zimmerové) a V. A. Ryby (manžel slečny Zimmerové), na něž je v práci uveden odkaz, jelikož se nachází v digitalizované podobě na stránkách Národního archivu.

K nastínění problematiky pramenů osobní povahy, do jejichž kategorie památníky spadají, byly užity práce od Josefa Hrdličky *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*¹⁷ a zahraniční práce německého historika Winfrieda Schulzeho *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*.¹⁸ V další části, která se týká zařazení památníků mezi ego-dokumenty a ukázky specifičnosti památníků vzhledem k ostatním pramenům osobní povahy, obzvláště k deníkům, práce čerpala především z několika děl Mileny Lenderové *A ptáš se, knížko má*¹⁹ a *K hříchu i k modlitbě*²⁰ a dále z jejích prací, na kterých s ní spolupracovali i další autoři, a to Jiří Kubeš *Osobní deník a korespondence. Snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*²¹ a Jarmila Plšková *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*.²²

První kapitola, která představuje vývoj památníků od jejich počátků do 20. století, stojí na práci Marie Ryantové *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum*,²³ která se ve své knize zaměřila na památníky z období raného novověku. Nejpřínosnějšími se staly části knihy, které se týkají epilogu památníků, tedy doby 18. až 20. století a studia památníků žen. Od této autorky byly v práci využity dva články - *Osvícenská a preromantická mentalita ve světle památníků druhé poloviny 18. a počátku 19. století*²⁴ a *Vzdělanostní úroveň raně novověkých šlechtičen ve světle*

¹⁶ Ve zkoumaném památníku podepsán W. A. Ryba, v práci je ale užita podoba V. A. Ryba.

¹⁷ J. HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie*.

¹⁸ W. SCHULZE, *Ego-Dokumente*.

¹⁹ M. LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má*.

²⁰ TÁŽ, *K hříchu*.

²¹ M. LENDEROVÁ – J. KUBEŠ, *Osobní deník*.

²² M. LENDEROVÁ – J. PLŠKOVÁ (edd.), *Gabriela ze Schwarzenbergu*.

²³ M. RYANTOVÁ, *Památníky*.

²⁴ TÁŽ, *Osvícenská a preromantická mentalita ve světle památníků druhé poloviny 18. a počátku 19. století*, in: Jaroslav Lorman, Daniela Tinková, Rudolf Svoboda (edd.), *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2008, s. 358 – 369.

štambuchů.²⁵ Dále byly v práci užity díla od zahraničních autorů, a to od Karla Graaka *Vergiße mein nicht – gedenke mein*,²⁶ Alfreda Fiedlera *Vom Stammbuch zum Poesiealbum*²⁷ a Jürgena Rossina *Das Poesiealbum*.²⁸ K obsahu novodobých památníků byly použity práce od autorů: Christine Göhmann-Lehmann „*Freundschaft – ein Leben lang...*“²⁹, Wilfried Buß „*Mein Angedenken dir bewahre...*“ *Stammbuch – Album Amicorum – Posiealbum*³⁰ a Barbara Krafft *Vergiße meinnicht – das Sinnige in Biedermeier*.³¹ Článek Dany Bittnerové *Dětský památník – příklad transmise a transformace kulturního fenoménu*³² vytvořil základ pro podkapitolu, která se věnovala památníkům ve 20. století.

Druhá kapitola je vystavěna na základě knih autorek, které se věnují postavení žen v 19. století. Na předním místě se jedná o již jmenovanou Milenu Lenderovou, dále Marii Bahenskou *Počátky emancipace žen v Čechách*,³³ Marii L. Neudorffovou *České ženy v 19. století*,³⁴ Janu Malínskou *Do politiky žena nesmí – proč?*³⁵ a nakonec kolektiv autorek Marie Bahenská, Libuše Heczková a Dana Musilová *Ženy na stráž!*³⁶

Kapitola, která se zabývá slečnou Zimmerovou a jejím manželem V. A. Rybou, je založena na článku Ivana Hoyera *O předcích a potomcích rodu Jakuba Jana Ryby*, jež publikoval v *Genealogických a heraldických listech*.³⁷ Na základě knihy od kolektivu autorů, který tvořila Milena Lenderová, Božena Kopiczková, Jana Burešová

²⁵ TÁŽ, *Vzdělanostní úroveň raně novověkých šlechticů ve světle štambuchů*, in: Česko-slovenská historická ročenka 2001, s. 187 – 193.

²⁶ Karl GRAAK, *Vergiße mein nicht – gedenke mein. Vom Stammbuch zum Poesiealbum*, München 1982.

²⁷ Alfred FIEDLER, *Vom Stammbuch zum Poesiealbum. Eine volkskundliche Studie*, Weimar 1960.

²⁸ Jürgen ROSSIN, *Das Poesiealbum. Studien zu den Variationen einer stereotypen Textsorte*, Frankfurt am Main-Bern-New York 1985.

²⁹ Christine GÖHMANN-LEHMANN, „*Freundschaft – ein Leben lang...*“. *Schriftliche Erinnerungskultur für Frauen (Herausgegeben im Auftrag der Stiftung „Museumsdorf Cloppenburg. Niedersächsisches Freilichtmuseum“ von Helmut Ottenjann)*, Cloppenburg 1994.

³⁰ Wilfried BUß, „*Mein Angedenken dir bewahre...*“ *Stammbuch – Album Amicorum – Posiealbum. Begleitheft zur Ausstellung im Emschertal-Museum Herne*, Schloß Strünkede 26. November 2000 – 18. Februar 2001, Schloß Strünkede 2001.

³¹ Barbara KRAFFT, *Vergiße meinnicht – das Sinnige in Biedermeier*, in: Hans Ottomeyer – Ulrike Laufer (edd.), *Biedermeiers Glück und Ende... die gestörte Idylle 1815-1848*, München 1987.

³² Dana BITTNEROVÁ, *Dětský památník – příklad transmise a transformace kulturního fenoménu*, in: *Transmise kultury a škola, Cahier de CEFRES 19*, Praha 1998, s. 159 – 170.

³³ Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005.

³⁴ Marie L. NEUDORFFOVÁ, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.

³⁵ Jana MALÍNSKÁ, *Do politiky žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005.

³⁶ Marie BAHENSKÁ – Libuše HECZKOVÁ – Dana MUSILOVÁ, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010.

³⁷ Ivan HOYER, *O předcích a potomcích rodu Jakuba Jana Ryby*, GaHL 15, 1995, s. 13-26.

a Eduard Maur *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*³⁸ se lze dozvědět o tom, z jakého prostředí by mohla slečna Zimmerová pocházet.

Práce je obohacena i o přílohovou část. Grafy byly vytvořeny na základě vnitřního rozboru zkoumaného památníku. Nebyly opomenuty ani tabulky se jménem, datací a místem zápisu. Jedna je seřazena podle jmen zapisovatelů a druhá podle datace zápisů. V práci byla vytvořena ještě jedna samostatná tabulka, která se týká nakladatelské činnosti manžela slečny Zimmerové. Příloha *Rodokmen Jana Jakuba Ryby a jeho rodiny* byla vytvořena na základě již zmiňovaného článku Ivana Hoyera.³⁹ Ukázky písma byly přefotografovány a vytvořily také jednu z příloh. Závěrečnou přílohu tvoří obrazová část, která představuje výtvarnou stránku památníku.

Věřím, že má bakalářská práce přispěje k poznání vzdělaností úrovně a znalostí a používání jazyků prostřednictvím specifického ženského památníku z první poloviny 19. století. Snad se stane i přínosem pro poznání emancipačních a sebeidentifikačních otázek žen a dívek měšťanského prostředí v předminulém století. Doufám, že ženské památníky se stanou přínosem jak pro badatele, tak pro zájemce, kteří by se chtěli touto problematikou zabírat.

³⁸ Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (edd.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

³⁹ I. HOYER, *O předcích*.

1. K památkům

1.1 Jejich vznik, původ a charakteristika

Počátky památníků spadají dle wittenberské teorie do čtyřicátých let 16. století do města Wittenberk.⁴⁰ Jejich vznik souvisel s tím, že studenti, již tu studovali na univerzitě, si chtěli uchovat vzpomínky na své učitele. Týkalo se to Martina Luthera, Philippa Melanchthona a dalších osobností, které na univerzitě působily. Nejprve si studenti nechávali zapisovat záznamy, věnování, do všeho co měli po ruce, ať to byla Bible, katechismy, nebo i zpěvníky.⁴¹ Vedení památníků v této době spadalo výlučně do působení studentů – mužů. Postupně se zvyšujícím se počtem podpisů spolužáků, učitelů a známých osob se stávají památníky doporučením.

Zápisy byly zpočátku velice prosté, většinou měly dokonce jen podobu autografů. S prvním skutečným památníkovým záznamem se lze setkat v albu švýcarského šlechtice Clauda de Senarclens. Tento muž žil v polovině 16. století, takže mu v památníku nechyběly záznamy od Luthera, Melanchthona a dalších významných osobností této doby. Od Luthera byl zápis velice stručný, nesl jen letopočet 1545, zatímco Melanchthon uvedl datum přesněji - 17. dubna 1545. Zápisy, které obsahoval tento památník, zachycovaly dobové jednání. Rukopis představuje klasický typ památníkových záznamů, stává se tak vzorem a dále jsou odtud čerpány i následující informace.⁴²

Za dvě velká ohniska vzniku památníků jsou považována města Wittenberk a Řezno. Z těchto center se začal tento kulturní fenomén šířit dále. Přispěla k tomu i reformace, postupně se rozvíjející humanismus, také vztah Luthera s jeho žáky a v neposlední řadě i snaha o rozšíření nového učení.

První badatelské počiny spadaly do 18. století. Ve své disertační práci se památníky zabýval Michael Lilienthal z Královce, na něj navázali bratři Robert a Richard Keilové, kteří se věnovali teorii o šlechtickém původu štambuchů. Další badatelé se zaměřují na wittenberskou teorii. Jsou to Karl Masner (vychází z vratislavských sbírek), Max Rosenheim (londýnský badatel) a Wolfgang Klose. I když diskuze na téma, kde vznikly první památníky, neustále trvá, všeobecně akceptována je wittenberská teorie.⁴³

⁴⁰ Zastánce této teorie je německý badatel Wolfgang Klose, který se zabýval otázkou vzniku a počátky používání památníků. Zaměřil se hlavně na památníky z doby před rokem 1600.

⁴¹ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 124.

⁴² TAMTÉŽ, s. 125.

⁴³ TAMTÉŽ, s. 123.

Vnější znakem památníku byla velikost, měl být malý, aby nezabíral tolik místa při cestování. Souviselo to s akademickou peregrinací a kavalírskými cestami, které se týkaly mladých šlechticů a jejich cest za ziskem vzdělání.⁴⁴ Aspekt velikosti postupně ustupuje do pozadí a vznikají památníky i větších formátů.

Záznamy v památnících vypadaly velice jednoduše. Nejčastěji zapisovatel užil nějaký citát z Bible, k němuž přidal výklad, k tomu byla nutná znalost Bible. V raném novověku také nelze opomenout humanistické básnictví, které bylo využíváno pro zápisy. Tak vznikají díky využívání básnických výrazů a prostředků rozličná věnování.⁴⁵

Přátelství (*amicitia*) a vzpomínka (*memoria*) vytváří podstatu památníku, kult přátelství se pěstoval hlavně v období humanismu, zatímco zachování vzpomínky je mnohem starší, objevuje se už od počátku středověku. Vznikaly různé *Geschlechterbücher* (pro šlechtické rodiny) a *Familienbücher* (pro měšťanské rodiny). Mnohdy se stírá hranice mezi památníkem a rodovou (rodinnou) knihou. Dle Wolfganga Kloseho se tedy spíše jedná o emblematickou osobní knihu než o knihu rodovou.⁴⁶ Památníky měly totiž v novověku podobu osobní emblematické knihy a tyto knihy měly právě vliv na vnitřní podobu památníků.

Někteří majitelé využívali svůj památník i k sebe prezentaci. Alespoň tak tomu bylo zpočátku, kdy si je vedli studenti – muži a chtěli se svým památníkem reprezentovat. Snažili se tedy získat, co nejzajímavější zápisy, které mohli ukazovat, na rozdíl od deníků, které byly osobní.⁴⁷ Nejednalo se vůbec o drahý způsob sebe prezentace, která byla v této době tak důležitá. Cílem majitelů památníků se tedy stal zisk co nejzajímavějších a také nejpočetnějších záznamů. A jaký je vlastně památníkový záznam: „Klasický památníkový záznam je v podstatě modifikací či stručnou formou dopisu.“⁴⁸ Stačilo pár sentencí, aby vzniklo sdělení: jméno zapisovatele, datum a místo záznamu, pozdravná formule a v neposlední řadě samotné sdělení.

První památníkové záznamy se objevily v tištěných knihách. Vysvětlení je jednoduché. Studenti totiž užili první knihu, kterou měli při sobě. Do tištěných knih byly přidávány prázdné listy, anebo byly nepotištěné prázdné stránky do knih

⁴⁴ TÁŽ, *Osvícenská a preromantická mentalita*, s. 360.

⁴⁵ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 136.

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 143.

⁴⁷ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 200.

⁴⁸ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 248.

interfoliovány.⁴⁹ Do památníků byla využívána díla klasických autorů, jako byly Ovidiovy *Metamorphosy*, Ezopovy bajky, dále i Starý a Nový zákon a apokalyptické motivy.⁵⁰

Nejstarší štambuchy v podobě, jež byla nastíněna výše, pocházely z univerzitních měst a jejich majiteli byli studenti, tedy šlechtici i měšťané, v souvislosti s reformací se tento fenomén týkal protestantského prostředí, a to hlavně německých a sousedních oblastí. Štambuchy se také velice brzy staly módní záležitostí. Vznikají osobní sbírky, každé album bylo nezaměnitelné a reprezentovalo svého majitele. Časté bylo pro období raného novověku spojení památníků s erby, které měly reprezentovat své zapisovatele. Proto zpočátku některé památníky spíše připomínají sbírku erbů, u nichž se často vyskytovala i devíza.⁵¹

Památníky se stávaly součástí studentského života. Studenti si do nich nechávali zapisovat, koho potkali a s kým se seznámili. Začal se z nich rýsovat velice specifický a různorodý písemný pramen, což nám ukazuje i označení pro tyto rukopisy. Setkáváme se s názvem štambuch (z němčiny, avšak v přeneseném významu, Stammbuch), které se užívá hlavně ve starším období. V době, na kterou se zaměřuje tato práce, se tento termín většinou ne užívá, ale není to pravidlem. Pojmenování štambuch je limitováno středoevropským prostředím. Dalším termínem vztahujícím se k této problematice je album amicorum (z latiny). Pojem album se objevuje již ve středověku pro označení rejstříku, seznamu a v raném novověku se vyskytuje spojení album amicorum. Ovšem v češtině se slovo album neujalo, respektive ujalo, ale v jiném významu. Do alb se od 18. století malovaly portréty, siluety a poté začaly jejich listy zaplňovat fotografie. Jsou známá i další označení, jako je liber amicorum, Wappenbuch, Buch der Freunde, Magazin der Freunde, Denkmal der Freundschaft, Erinnerungsblätter, Souvenir d'Amititié,⁵² od konce 19. století i Poesie-Album a mnohé další.⁵³ Na pojmenování měla samozřejmě vliv doba, a tak se názvy neustále měnily. Čeština má termín památník, který lze chápat buď ve významu pomníku, nebo rozměrnější památky, anebo tento pojem upozorňuje na to, že zápisy byly psány „na památku“.⁵⁴ V Ottově slovníku naučném se nachází tato poučka: „Památník nazývala se jindy knížka, do které přátelé,

⁴⁹ TAMTÉŽ, s. 160.

⁵⁰ TAMTÉŽ, s. 170.

⁵¹ D. BITTNEROVÁ, *Dětský památník*, s. 160.

⁵² K. GRAAK, *Vergiβmei nicht*, s. 8.

⁵³ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 106.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 99.

známí atd. zapisovali svá jména na památku, tedy totéž co album.“⁵⁵ Tato práce bude tedy nadále užívat termín památník, a to z toho důvodu, že toto označení se asi nejlépe hodí k době, kterou se práce dále bude zabývat.

1. 2 Památníky v 19. století

Vedení památníků bylo tedy, jak již bylo řečeno, spojeno s muži, s jejich cestami, jejich studiem. Vzdělání se v průběhu doby proměnilo, a tak ubývalo kavalírských cest, s nimiž památníky tak úzce souvisely.⁵⁶ Památníky si vedly v raném novověku i ženy, ale v mnohem menší míře.⁵⁷ Ženy též podlely této módě, ale ve větším počtu až později. Památníky se stávají doménou žen až v 19. století.⁵⁸ Neznamená to, že by památníky, jejichž zakladatelé byli muži, zmizely. Zájem mužů pouze klesá a více se začínají vyskytovat památníky žen. Bohužel často anonymních žen, pokud si svůj památník nepodepsaly a nedaly tak jasně najevo komu patří. Ale i přes to je velice těžké tyto ženy dopátrat.⁵⁹ I 19. století je stále stoletím mužů, i přes silící emancipaci a snahu žen dostat se jim na roveň a získat vzdělání.

Ženy získávaly přístup ke vzdělání velice pomalu. V českém prostředí vznikla vyšší dívčí škola v Praze až v roce 1863 a do jejího čela se postavil Vilém Gabler, pozdější poslanec českého zemského sněmu a rakouské říšské rady. Předtím existovala první mimopražská vyšší dívčí škola, a to o tři roky dříve v Písku.⁶⁰ Nadále byla cesta ke vzdělání žen velice zdlouhavá.⁶¹ Záměr žen nespočíval jen v tom získat vzdělání, toužily vyrovnat se mužům, a to i profesně.⁶²

„Po určitém útlumu nastává nový rozkvet památníků v druhé polovině a zejména v poslední třetině 18. století, době zvýšené sentimentality, která se rozvíjela v návaznosti na pietismus a v protikladu vůči racionalismu – a odezvu nalezla zejména v měšťanských kruzích.“⁶³ V 19. století s rozvojem měšťanstva památníky již nejsou výhradně v rukou šlechty.⁶⁴ Zájem o ně rostl i u měšťanských dcer, které byly v jejich vedení až příliš často sentimentální, záznamy byly spojeny nejen s přátelstvím, ale

⁵⁵ OSN 19, Praha 1902, s. 128.

⁵⁶ M. RYANTOVÁ, *Osvicinská a preromantická mentalita*, s. 360.

⁵⁷ TÁŽ, *Památníky*, s. 375.

⁵⁸ D. BITTNEROVÁ, *Dětský památník*, s. 160.

⁵⁹ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 376.

⁶⁰ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 63.

⁶¹ Pavla HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999, s. 86.

⁶² Ke vzdělávání žen viz kapitola 2. Vzdělání měšťanek.

⁶³ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 392. Srov. B. KRAFFT, *Vergißmeinnicht*, s. 137 – 162.

⁶⁴ D. BITTNEROVÁ, *Dětský památník*, s. 160.

i s láskou.⁶⁵ Jména ctitelů plnila stránky památníků a tak vznikaly záznamy spojené se vzpomínkami na nápadníky měšťanek.

Ženy prvotní inspiraci k zakládání a vedení svých památníků hledaly u mužů již v raném novověku. Inspirovaly se zpravidla u svých mužských příbuzných, tzn. bratrů, švagrů a nelze opomenout ctitele, ale zájem žen o tyto rukopisy, jak již bylo výše řečeno, stoupl právě v 19. století.⁶⁶ Ale jak se lišily ženské záznamy od zápisů v mužských památnících, anebo jak příliš byly naopak shodné s jejich zápisy, to jsou otázky, které vyvstávají v souvislosti s badatelským zájmem týkajícím se památníků. Ženy sice nemohly studovat, ale chtěly si také ponechat vzpomínky na své blízké a známé stejně jako muži. Tím, že nemohly ženy studovat se však jejich okruh známých a míst značně omezoval. V jejich případě záleželo i na prostředí, z kterého ženy pocházely a jaké měly možnosti, aby se jim někdo zapsal, ať to byly různé příležitosti jako návštěvy, oslavy anebo i při dalších významných událostech spojených s jejich životem.⁶⁷

Dalo by se tedy říci, že v raném novověku bylo vedení památníků především záležitostí studentů, kteří si výhradně vedli památníky, ale samozřejmě si je nevedli jen oni sami, známé jsou i památníky žen, šlechty, měšťanů, avšak v menším počtu. V 19. století se tato skutečnost obrací. Čas podobu památníku proměnil, ale památníky žen se od těch mužských zas až tak neliší. Ženy využívaly často zápisy s náboženským obsahem.⁶⁸ Muži samozřejmě také využívali do svých zápisů náboženská témata, ale kromě toho i další sentence a citáty. A také tento výběr souvisel s omezenějšími čtenářskými zkušenostmi žen, což znamená, že s narůstajícím zájmem o literaturu, začaly i ony více uvádět citáty. Dále záleželo i na jazykových znalostech, kdy ženy užívaly především národní jazyky.⁶⁹ V ženských památnících se častěji setkáváme s chybami, a to jak pravopisnými, tak obsahovými.⁷⁰ Větší množství chyb souviselo s menšími čtenářskými zkušenostmi žen. Ale nebylo to pravidlem, chyby můžeme nalézt i v mužských památnících. Problematika chybování doprovází památníky od jejich počátků, ale u ženských památníků je opět znatelnější až v 19. století.

Podoba památníků se také od konce 18. století zjednodušuje, už v nich nenajdeme jako v raném novověku citáty z Bible, spíše převažují jednoduché a stručné

⁶⁵ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 389.

⁶⁶ TÁŽ, *Vzdělanostní úroveň*, s. 190.

⁶⁷ TÁŽ, *Památníky*, s. 383.

⁶⁸ TÁMTÉŽ, s. 385.

⁶⁹ TÁŽ, *Vzdělanostní úroveň*, s. 192.

⁷⁰ TÁŽ, *Památníky*, s. 386.

citáty, toto se však také nestalo pravidlem a někdy tomu bylo i naopak a citáty z Bible plnily stránky památníků v ještě větší míře. Verše a malby byly na stránkách památníků samozřejmostí. Pod vlivem romantismu vzniká a následně se rozvíjí jakýsi nový ideál přátelství, jehož působením se mění i tematika obrázků, jež jsou do památníku namalovány, zaznamenávána byla různá města, hrady, místa výletů a další.⁷¹

Populární se také stala výroba rytin, které využívají další výjevy jako sloupy, pomníky, ruiny a další scenérie typické právě pro romantismus.⁷² Vydávány byly rytiny na volných lístcích, které vytvořily soubor, jenž byl ukládán do krabic. Tento způsob urychloval vytvoření památníku, jelikož jeho majitel mohl dát či poslat lístky několika osobám naráz. Lístky nesly označení svého majitele, aby se všechny k němu vrátily, stávalo se, že lístky byly zapisovatelem ztraceny, nebo nebyly vráceny. Pokud se lístky vrátily k vlastníkovému památníku, mnohdy byly svázané a vytvořily jeden celek.⁷³ Stejně se dělo i u nepotištěných samostatných listů. Vzniklý památník se poté ukládal do ozdobných kazet nebo desek. Památník tak nebyl přístupným všem zapisovatelům jako dříve v případě svázané knihy, ale jen svému majiteli. Kazety často získaly podobu knižní atrapy, byly potaženy kůží a obsah kryl ozdobný obal.⁷⁴ Zapisovatelé se ale nemohli inspirovat zápisy, jež tam provedli jejich předchůdci, začalo tedy přibývat různých příruček, které již sice existovaly v minulosti, ale v této době jejich produkce značně narostla.⁷⁵

Vlastní umělecká tvorba kvetla i po celé 19. století a plnila stránky ženských památníků. Témata jsou podobná, nechybí zobrazení Amora, květin, holubic a dalších motivů spojených s láskou. Erby jsou dávno hudbou minulosti, nahradily je portréty, siluety a později fotografie.⁷⁶ Na stránkách památníku se objevují svazky vlasů, lokny, čůpky opatřené stužkou, ale i další drobnosti jako papírové vystřihovánky, barevné výšivky nebo vylisované kvítí,⁷⁷ jelikož ženy jsou často spojovány s drobnostmi, něžnostmi a připomínkami na lásku.

Památníky ale mění svou podobu i v 19. století, postupně se z nich stávají sbírky básní a začínají se nazývat „album“ a častěji nesou název „Poesie-Album“.⁷⁸

⁷¹ TAMTÉŽ, s. 392.

⁷² TAMTÉŽ.

⁷³ TAMTÉŽ, s. 401. Srov. TÁŽ, *Osvicinská a preromantická mentalita*, s. 366.

⁷⁴ TAMTÉŽ.

⁷⁵ TAMTÉŽ, s. 402.

⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 401.

⁷⁷ TAMTÉŽ. K obsahu novodobých památníků dále např. Ch. GÖHMANN-LEHMANN, „*Freundschaft – ein Leben lang...*“; W. BUß, „*Mein Angedenken dir bewahre...*“.

⁷⁸ TAMTÉŽ, s. 403.

V tomto období památníky neobsahují obvykle žádné konkrétní údaje, ale jsou cenným pramenem k poznání okruhu lidí, kteří se vyskytovali v okolí majitelky, můžeme díky nim zkoumat prostředí, z něhož pocházela.⁷⁹

1.3 Cesta k dnešní podobě památníků

„Cestou“ je v této práci myšlen přechod od kultury dospělých ke kultuře dětí, jejichž výlučnou záležitostí se památníky stávají ve 20. století. Proměna a přechod se týkala jak formální, tak obsahové stránky památníků.

V polovině 19. století ztratily památníky svůj společenský význam. Ve svém článku k tomu Dana Bittnerová uvádí: „V kultuře dospělých se tradice pamětního zápisu osob a osobností spojila s institucemi. Pamětní knihy s podpisy slavných lidí si založily mezinárodní, státní a městské instituce, školy průmyslové a komerční závody, vědecké ústavy, společenské organizace a korporace. V rovině spolkové pak pamětní knihy – památníky prostoupily v kultuře dospělých celou sociální strukturu města. Jejich tradice se udržela dodnes.“⁸⁰ Památník jako osobní kniha, kam si majitel nechával zaznamenávat zápisy, nepřestal existovat. Památníky měla v držení především měšťanská mládež. Vedla si je ovšem jen na krátkou dobu, stejně tak byly vedeny některé památníky i dříve. A tyto památníky obsahovaly jen zápisy od nejbližších přátel.⁸¹

Do područí dětí se památníky dostaly na přelomu 19. a 20. století. Většinou se tento fenomén týkal dívek, které si své památníky nejen hojněji zakládaly, ale které i častěji než chlapci vytvářely záznamy do památníků svých přítelkyň. Tradice památníků se neustále proměňovala po celé 20. století. Snižoval se věk majitelů památníků, v šedesátých letech 20. století si vedly památníky již devítileté děti,⁸² a věk majitelů klesal i nadále. Dětem, které je vlastnily, bylo méně jak osm let, a dokonce mnohé z nich při nástupu na základní školu již měly svůj památník.⁸³ Hledisko rodinné a lokální se začalo stírat a památníky byly vedeny napříč společenskými vrstvami. Dětem ale stačilo nashromáždit všechny podpisy svých spolužáků ze třídy a památník začaly odkládat. Mállokterý držitel památníku si ho vedl déle jak pět let a většinou přestal s jeho vedením do patnácti let svého věku. I ve 20. století se našly výjimky,

⁷⁹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 200.

⁸⁰ D. BITTNEROVÁ, *Dětský památník*, s. 161.

⁸¹ TAMTÉŽ.

⁸² TAMTÉŽ, s. 162.

⁸³ TAMTÉŽ.

kteře začaly se sběratelstvím a zájem jim vydržel i několik desetiletí, stejně jako tomu bylo i v raném novověku.⁸⁴

Zapisovatelé i ve 20. století nadále využívali předloh svého společenského okruhu, nechali se inspirovat svým okolím, tedy příbuznými, učiteli nebo spolužáky. Proměnila se samozřejmě i grafická a obsahová stránka. Důraz byl kladen i na estetickou a literární podobu. Děti se snažily o co nejkrásnější zápis, krasopisně provedený, ale často v památnících nenajdeme žádné kresby. Důvodem byla obava, že by obrázek nezvládly namalovat, a tak od toho ustoupily.

Jen málokdy děti využily svou vlastní fantazii a vytvořily individuální kresbu. Spíše se nechaly inspirovat jinými památníky – svých rodičů, starších sourozenců nebo kamarádů. Setkáváme se často s tím, že zápisy se neustále opakují. Vliv na obsah záznamů měla i společenská a politická situace. Za první republiky se v nich objevily záznamy s myšlenkami Tomáše Garrigue Masaryka, ale stránky se zaplňovaly i výroky Elišky Krásnohorské.⁸⁵

Čím více se vývoj blížil ke konci 20. století, tím více děti věnovaly pozornost výtvarné stránce, ale zároveň více upadala myšlenková hloubka záznamu. Důležitějším se stávalo, aby záznam vypadal na pohled zajímavě a aby reprezentoval zapisovatele. Děti stále častěji využívaly animovanou filmovou tvorbu, v památnících se tedy setkáváme s kačerem Donaldem, Popelkou, neopomíjely ani televizní pohádky, takže stránky zaplňoval Krteček nebo Rákosníček, děti využívaly i komiksovou literaturu (Čtyřlístek) a v neposlední řadě i samolepky k ozdobení svého výtvaru.⁸⁶ Již na konci 19. století byly k ozvláštňení využívány barvotisky (německy Oblaten),⁸⁷ které na konci 20. století nahradily různé druhy samolepek. Opět se vše odvíjelo od popularity tématu v dané době, v devadesátých letech 20. století děti vytvářely Michaela Jacksona a v 21. století již převažovaly kresby s Harry Potterem.⁸⁸

U památníků ve 20. století se setkáváme s několika pro ně typickými jevy. Jsou to ohnuté rohy listů, většinou s datem a místem zápisu, ale i s nějakou vtipnou průpovědkou nebo jen slovem (např. Kuk!).⁸⁹ „Po polovině 20. století však dívky a chlapci opouštěli image charakterního intelektuála – literáta. Svůj výraz hledali

⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 163. Srov. M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 228 – 230.

⁸⁵ D. BITTNEROVÁ, *Dětský památník*, s. 165.

⁸⁶ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 405.

⁸⁷ TAMTÉŽ.

⁸⁸ D. BITTNEROVÁ, *Dětský památník*, s. 167.

⁸⁹ TAMTÉŽ.

a nacházeli ve sféře výtvarného umění. Kresba a malba se prosadily. Potvrdily, že jsou pro děti sdělnější, reprezentativnější a manifestnější.⁹⁰

Kulturní fenomén památníků se tedy neustále od raného novověku proměňoval, přešel od zájmu mužů k ženám, od elitní společnosti přes měšťanskou až k bezrozdílnosti ve společenském vedení památníků ve 20. století,⁹¹ a také v neposlední řadě od dospělých k mladým, i když v raném novověku byl veliký zájem studentů o vedení památníků, i přesto dospělých vlastníků bylo více. Památník si udržel svoji společensko-komunikační funkci a formální a obsahová stránka s funkcí památníku se zachovaly tak, jak je ustanovilo 16. století. Nadále zůstal památník se svými zápisy jako upomínka na přátele, příbuzné a další blízké.⁹²

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 168 - 169.

⁹¹ Zájem o novodobé památníky v zahraničí např. A. FIEDLER, *Vom Stammbuch*; K. GRAAK, *Poesiealbum. Poesiealbumverse aus dem 19. Jahrhundert*, Stuttgart 1965; TÝŽ, *Vergißmein nicht*; J. ROSSIN, *Das Poesiealbum*.

⁹² D. BITTNEROVÁ, *Dětský památník*, s. 169.

2. Vzdělání měšťanek

2. 1 Vzdělávání dívek od konce 18. století do poloviny 19. století

První pokusy o zkvalitnění elementárního školství se objevily v šedesátých letech 18. století na panstvích, a to zásluhou kněží, anebo samotné vrchnosti.⁹³ Vliv na formování prvních myšlenek o dívčím vzdělávání mělo osvícenství, které kritizovalo rozdíly ve společnosti.⁹⁴ „Dosavadní nerovnocenné a nerovnoprávné postavení ženy ve společnosti bylo výsledkem hluboce zakořeněných církevních, filozofických a politických přístupů.“⁹⁵ Zlomem ve vzdělávání se stalo vydání *Tereziánského školního zákona*, jehož autorem byl zaháňský opat Jan Ignác Felbiger, vypracoval ho v roce 1774 a vešel v platnost 1. ledna 1775. Byl platný pro všechny děti – chlapce i dívky – bez rozdílu jejich sociálního postavení.⁹⁶ Zavedením povinné školní docházky vznikl pevný systém nižšího školství. Vzorem byla normální škola na Malé Straně, jež vznikla roku 1775 a existovalo zde i dívčí oddělení. „V témž roce bylo zákonem stanoveno, že všude, kde k tomu budou podmínky, mají být součástí hlavních škol zřízeny dívčí školy se zaměřením na základní vzdělání a vyučování ručním pracím.“⁹⁷ Nejvíce bylo hodin ručních prací, poté tzv. trivia (čtení, psaní, počítání) a v neposlední řadě nesměla chybět výuka náboženství.⁹⁸ V souvislosti s nárůstem škol započala i velkovýroba učebnic, byl vytvořen dívčí učební plán, v kterém se předpokládalo odstranění rozdílů mezi chlapci a dívkami, ve větších městech se měla utvářet dívčí oddělení. Reformy zapříčinily nárůst dívčích škol. V roce 1779 vznikla Týnská hlavní škola, poté v roce 1787 bylo v Praze založeno dalších pět škol a dívčí školy na konci 18. století se objevily i mimo Prahu, a to v Kutné Hoře, Plzni, Českých Budějovicích, Mladé Boleslavi, Domažlicích a v dalších městech.⁹⁹ Ale i přes tuto snahu byly dívčí školy v poměru k těm chlapeckým velice vzácné.¹⁰⁰ *Tereziánský školní řád* trval s několika obměnami do roku 1805, kdy byl vydán *Všeobecný školní řád* a tím se základní školství vrátilo pod dohled církve.¹⁰¹ Tento školní řád, který zaručoval i vzdělání dívek, se nesetkal s velkým

⁹³ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 196.

⁹⁴ J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 9.

⁹⁵ M. L. NEUDORFLOVÁ, *K opomíjené historii českých žen před rokem 1914*, in: Jana Kohnová (ed.), *Dějiny a jejich přítomnost. Sborník přednášek pro učitele dějepisu*, Praha 1996, s. 6.

⁹⁶ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 44.

⁹⁷ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 9.

⁹⁸ Jan DOLENSKÝ (ed.), *Dějiny pražského školství v letech 1860-1914 I.*, Praha 1920, s. 128. Srov. M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 9.

⁹⁹ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 9.

¹⁰⁰ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 44.

¹⁰¹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 198.

pochopením. Poměr mezi dívkami a chlapci ve školách se vyrovnal až v polovině 19. století.¹⁰²

Dívky, jež pocházely ze zámožnějšího měšťanského prostředí, se mohly vzdělávat doma, kde je vyučoval soukromý učitel, jenž je dvakrát až třikrát týdně navštěvoval. Pokud tato děvčata měla vychovatelku, ta s nimi probranou látku procvičila. Dvakrát do roka je čekalo přezkoušení v hlavní či normální škole.¹⁰³ Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století se zkvalitnilo i domácí vyučování. Rodiny navštěvoval učitel literárních studií, který se dívce věnoval do jejich dvanácti let, poté její výchovu převzala učitelka hudby, francouzštiny a kreslení. K vyučování patřilo i náboženství, které měl na starosti kněz, a opět nesměly v učebním programu chybět ruční práce.¹⁰⁴

Druhým stupněm ve výchově dívek po absolvování domácí výchovy byla klášterní škola, kterou si mohly dovolit jen zámožnější rodiny, jelikož byla velice nákladná. Proto se častěji rodiny přikláněly k myšlence soukromých dívčích vzdělávacích ústavů. V Praze existoval Hildweinův ústav v Nových alejích (dnes Národní třída), dále soukromá dívčí škola manželů Svobodových (vznikla v padesátých letech).¹⁰⁵ Ústavy byly i mimopražské, ale nedosahovaly vysoké úrovně. Vzdělávací ústavy jsou opouštěny po polovině 19. století, kdy byly osamostatňovány dívčí třídy na veřejných školách.

„Zásluhu na zřizování vzdělávacích zařízení pro dívky v první polovině 19. století je nutno připsat především soukromým osobám, jejichž snaha o vzdělání českých dívek byla vždy propojena s vlasteneckým úsilím.“¹⁰⁶ Důvodem, proč bylo dívčí vzdělání tak pomalu prosazováno, byla jeho domnělá zbytečnost. Proč by žena měla umět číst, psát a počítat, když má na starosti pouhou domácnost? Na druhé straně se setkáváme s názory, že i žena v domácnosti by měla být vzdělaná. Tento názor zastávala Magdalena Dobromila Rettigová (1785 – 1845), která navštěvovala německé školy, ale svou píli a neustálým čtením se rychle naučila i česky.¹⁰⁷ Od dětství jí byl vštěpován ideál ženy hospodyně a manželky. Věřila, že žena se může uplatnit jedině v rodině, proto učila dívky vaření a ručním pracím. Právě díky těmto dovednostem a znalostem ženy by se podle ní v každé české rodině dalo dosáhnout vyšší úrovně.

¹⁰² M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 47.

¹⁰³ TAMTÉŽ, s. 48.

¹⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 49.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 55.

¹⁰⁶ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 10.

¹⁰⁷ M. L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 13.

Vydala svou *Domáci kuchařku* poprvé v roce 1826, a to v českém jazyce, který se naučila, a který byl srozumitelný jejímu čtenářskému okruhu.¹⁰⁸ Také byla autorkou několika didaktických povídek pro dívky, v nichž se je snažila seznámit s jejich budoucí rolí dobré hospodyně a manželky.¹⁰⁹

Ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století je dívčí vzdělávání spjato s osobou pedagoga a spisovatele Karla Slavoje Amerlinga (1807 – 1884). Ten v roce 1842 založil školu Budeč, jež byla o rok později rozšířena o dívčí oddělení, kde mohly dívky studovat od pěti do osmnácti let. Škola neměla dlouhého trvání, již v roce 1848 byla uzavřena kvůli finančním problémům. Marie L. Neudorflová o zániku školy ve své knize píše: „Přestože úspěch Amerlingova podnikání trval jen šest let, jeho demokratické a humanitní ideály, které vštěpoval ve své výuce dívkám i chlapcům, jistě podstatně ovlivnily značnou část české inteligence.“¹¹⁰ Amerling tedy přispěl ke vzdělání obecně a tím i k úrovni české společnosti. Úroveň nejen Budče, ale i ostatních škol, se zvyšovala, a to i přes prosazování konzervativního pojetí školství státem. „Ve čtyřicátých a zvláště v padesátých letech považovala rakouská vláda české obrodné snahy za nebezpečné, a proto na školách, již po desetiletí poznamenaných konzervativními názory, navíc prosazovala výuku němčiny.“¹¹¹ Ženy si totiž uvědomovaly, že pokud by bylo zrovnoprávněno české obyvatelstvo s německým, pomohlo by to k rychlejšímu zrovnoprávnění žen. Před polovinou 19. století se proto propojily názory českých vlastenců a vlastenek. Chtěli totéž, a to rovná práva pro všechny.

Za průkopnici ženského vzdělání je považována Bohuslava Rajská (1817 – 1852), vlastním jménem Antonie Reissová,¹¹² byla švagrovou lékaře Antonína Staňka a pražského advokáta Josefa Friče. V domácnostech těchto dvou pánů se konaly přednášky pro ženy, které organizovala právě Bohuslava Rajská. Chtěla založit vlastní českou dívčí školu, i když sama dobře česky neuměla, ale to nebylo v této době u žen středních vrstev nic neobvyklého.¹¹³ V roce 1841 odjela nejdříve do Vídně a poté do Bratislavy, kde se inspirovala tamějším vzdělávacím systémem. V roce 1843 složila učitelské zkoušky na normální škole v Praze a ten samý rok otevřela ústav, který mohly

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 17.

¹⁰⁹ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 16.

¹¹⁰ M. L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 23.

¹¹¹ J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 23.

¹¹² Viz Sofie PODLIPSKÁ, *Z let probuzení. Kniha první: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844; Kniha druhá: Korespondence Bohuslavy Rajské a Františka Ladislava Čelakovského*, Praha 1872.

¹¹³ M. L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 21.

navštěvovat dívky od pěti až do osmnácti let.¹¹⁴ Ústav byl soukromý a nacházel se ve Vodičkově ulici. Amerling jí navrhl, aby školu spojila s Budčí, ale ona nechtěla. O postavení žen se vyjádřila Bohumila Rajska v jednom z dopisů, jež psala Amerlingovi v prosinci 1841: „Žiju volně a spokojeně, život tvořím sobě dle vůle své, mám vroucí přátelské duše, kteréž mi rozumějí, dívky mých sester mne vroucně milují, čeho tedy více třeba? Myslíte, že bych, vdaná jsouc, tak svobodně jednatí mohla? Nikoliv... Jestli kdy voliti budu, pak zasnoubení moje s vyhlídkou na větší obor účinkování spojeno býti musí.“¹¹⁵ Její působení v českém dívčím vzdělávacím systému skončilo v roce 1845 spolu s uzavřením manželství se spisovatelem Františkem Ladislavem Čelakovským.

V polovině 19. století sílila myšlenka vzdělávání žen, aby mohly vychovávat mladé vlastence. Předpokladem k tomu měla být znalost češtiny.¹¹⁶ Matka vlastenka vychovávala své dítě v duchu češství, připomínala svým potomkům slavné osobnosti a události českých dějin. Postupně se prosazovala v komunikaci s dětmi čeština a stále častěji byli chlapci a dívky dáváni na české školy.¹¹⁷

Nejstarší vyšší dívčí škola, jak bylo v této práci již zmíněno, vznikla v Písku v roce 1860 a následovala ji o tři roky později škola v Praze. Později vznikaly podobné ústavy i v dalších městech, jako v Brně, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Táboře atd.¹¹⁸

2. 2 Žena má být vdaná

Emancipaci ve smyslu zrovnoprávnění žen s muži v první polovině 19. století neznáme. Ženy se sice scházely, ale proto, aby pěstovaly vlastenectví, sebevzdělávaly se společnou konverzací, někdy započaly i vlastní uměleckou tvorbu. Všechny tyto jejich snahy končily většinou s uzavřením manželství.¹¹⁹ „Již ve vzdělaném prostředí Prahy prvního a druhého desetiletí 19. století můžeme nalézt zárodky emancipačního vědomí, postupně zasahující celou českou společnost.“¹²⁰ Ale systematicky se ženské hnutí začalo rozvíjet až v šedesátých letech 19. století.

¹¹⁴ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 59.

¹¹⁵ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 13.

¹¹⁶ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 59.

¹¹⁷ M. BAHENSKÁ – L. HECZKOVÁ – D. MUSILOVÁ, *Ženy*, s. 14.

¹¹⁸ TAMTÉŽ, s. 63.

¹¹⁹ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 12.

¹²⁰ J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 11.

Mládí měly dívky velice krátké, jejich hlavní životní rolí bylo manželství. K tomu se vyjádřila Karolina Světlá takto: „(...) mělo se za to, žeť o vychování děvčete dostatečně postaráno, pakli k němu chodil učitel literárních předmětů do dvanáctého roku, jenž nato ustoupil učiteli hudby a jazyka francouzského... Přidalo-li se k tomu kreslení, toť bývala slečinka v patnáctém roce svém dle úsudků nejkompetentnějších vyhlášena za dokonale vychovanou, uvedena do všech bálů a společností... Mladost bývala dívkám tenkrát velmi jen zkrátka vyměřena, kteráž se déle než tři roky ve veřejných ukazovala plesích, nemilosrdně již bývala vřaděna do počtu starých panen.“¹²¹ Měšťanské dcery, pokud se neprovdaly, měly jen málo možností na uplatnění. Staly se v podstatě přítěží rodiny, většinou zůstaly v rodině jako služky, nebo působily jako vychovatelky. Neměly žádné vzdělání ani kvalifikaci pro zaměstnání, jelikož celý svůj život byly vedeny k tomu, aby se staraly o domácnost.¹²² V této době společnost neakceptovala svobodnou ženu, dívka se měla vdát, to bylo jejím hlavním životním cílem. „V průběhu 19. století si lidé zvykli na představu ženy, která umí číst, psát, počítat, nicméně představa ženského vzdělání cíleného na získání určité profesionality, na práci vykonávanou mimo domov byla neobvyklá, navíc poznamenaná stigmatem něčeho nenormálního, nepatřičného, chorobného, snad dokonce zvrhlého.“¹²³ Nemohla se uplatnit nikde jinde než v manželském svazku. Žena byla v osobních záležitostech podřízena muži, tak to nařizoval i *Všeobecný občanský zákoník* vydaný roku 1812 pro celou monarchii.

Možností, jak se seznámit v měšťanské uzavřené společnosti, nebylo mnoho, většina párů se poznala na plesech, výletech a v salonech.¹²⁴ Na muže byly také kladeny vysoké nároky, žena měla sice do manželství přinést věno, ale její manžel měl zaručit jejich slibnou budoucnost a stabilní příjem, který by uživil rodinu. Pokud rodina měla nějaké děti, jejich výchovu měla v rukou matka. Ukázky toho, jak taková výchova v měšťanské rodině vypadala, přináší memoárová literatura a deníky.¹²⁵ Ženy byly celý život finančně závislé, nejdříve na své rodině a po svatbě na svém manželovi.

V souvislosti s tím, že žena zůstávala celý den v domácnosti a starala se o ni a její manžel na druhou stranu dům opouštěl, protože odcházel za prací, vznikaly často

¹²¹ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 18. Viz Karolina SVĚTLÁ, *Z literárního soukromí I.*, Praha 1959, s. 144-145.

¹²² TAMTÉŽ, s. 20.

¹²³ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 205.

¹²⁴ TAMTÉŽ, s. 22.

¹²⁵ K tomu v českém prostředí např. M. LENDEROVÁ, *A ptáš se, knížko má*; TÁŽ, *K hříchu*; M. LENDEROVÁ – J. KUBEŠ (edd.), *Osobní deník*.

rozpory, jelikož manželé neměli navzájem představu o tom, co ten druhý dělá. K tomu se Inga Wiedemann vyjadřuje ve své knize takto: „Ein Mann könnte ja nie das aushalten, was eine Frau, Gattin und Mutter zu leisten, leiden und wirken imstande ist und doch dabei so vielen Wechselfällen des Lebens ausgesetzt ist, wovon selten ein Mann eine Ahnung hat.“¹²⁶ Spojení profese a domácnosti bylo v době prvního poloviny 19. století nemyslitelné.

2. 3 Jazyky a čtenářské zkušenosti žen

Na počátku 19. století byla němčina ještě neustále hlavním komunikačním jazykem mezi měšťany. Většina měšťanských rodin byla bilingvní: „Vzdělané ženy 19. století těžily při četbě ze svého bilingvismu, zcela samozřejmě znalosti němčiny, případně znalosti francouzštiny, vzácněji z ovládnutí dalších jazyků.“¹²⁷ Čeština stála v pozadí, její úroveň nebyla vysoká, ale i tak se v souvislosti s vlastenectvím a vzestupem vzdělanosti neustále zvyšovala. Dalším častým dorozumívacím jazykem byla francouzština, ale spíše ve vyšších vrstvách. Počátkem 19. století ve střední Evropě převládala vlna frankofobie.¹²⁸ Vznikaly soukromé školy, kde se jinak než německy, nebo francouzsky nemluvílo. Takovým ústavem byl i již výše zmíněný soukromý poloněmecký a polofrancouzský Hildweinův, který navštěvovalo zhruba deset dívek.¹²⁹

Status češtiny jako druhého jazyka se změnil s tereziánskými reformami. A to tím, že se vzdělanost dostává i k nižším vrstvám společnosti v obcích, kde vznikají triviální školy, ve kterých se vyučovalo v češtině.¹³⁰ Bohužel vznikaly hlavně chlapecké školy, v nichž hlavním vyučovacím jazykem byla nadále němčina.¹³¹ V podstatě šlo o cílenou germanizaci, čeština byla brána jako nekulturní jazyk, proto docházelo k neustálému prosazování německého jazyka v hodinách.¹³² Češi byli vystaveni tlaku poněmčení, a tomu se nevyhnulo ani školství. Vláda prosadila dvojjazyčnost Amerlingovy Budče.¹³³ Vojta Náprstek v dopise své přítelkyni se vyjadřuje k češtině takto: „O jakž mnoho můžete Vy dívky k zachování národního jazyka přispěti! Z Vás vyrostou panny, z panen budou manželky a matky – k matkám se dívky nejvíce tulí, jich

¹²⁶ Inge WIEDEMANN, *Herrin im Haus. Durch Koch- und Haushaltsbücher zur bürgerlichen Hausfrau*, Pfaffenweiler 1993, s. 52. Srov. M. BAHENSKÁ – L. HECZKOVÁ – D. MUSILOVÁ, *Ženy*, s. 11.

¹²⁷ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 340.

¹²⁸ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 52.

¹²⁹ TAMTÉŽ, s. 55.

¹³⁰ J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 12.

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 13.

¹³² TAMTÉŽ.

¹³³ M. L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 24.

se na věci nejvíce dotazují, k nim větší důvěrnost než k otcům mívají. Matky tedy mohou nejprvnější přirozenou lásku v outlá srděčka dítek svých i k řeči mateřské vštěpovati, neboť ony jsou nejprvnější jich učitelkyně.“¹³⁴ Němčina se stala předpokladem kariéry a společenského vzestupu v měšťanské společnosti.¹³⁵

„Žena, stojící mimo veřejný život, však záhy začala právě v umění, v neposlední řadě v literatuře, hledat kompenzaci své nečinnosti.“¹³⁶ Čeština se dostávala do popředí velice pomalu, prostředkem k jejímu šíření se staly především knihy. „Krásná literatura měla také ukázat, že čeština je jazyk bohatý a moderní, že to není jen jazyk služebnictva, dráteníků a podruhů.“¹³⁷ Krásná literatura měla rozšiřovat vzdělání a obzor žen, čtením se jim dostávalo lepšího poznání sebe sama, ale i společnosti, která je obklopovala a jež také byla prostředkem komunikace s okolním světem.¹³⁸ Čtení různých žánrů v rozmanitých jazycích bylo dokladem jazykové vybavenosti čtenářů a čtenářek.¹³⁹ Ale v době, kdy nebyla kvalitní díla v češtině, nezbyla čtenářkám jiná možnost, než sáhnout po německé literatuře.¹⁴⁰ Znakem gramotnosti se stává nejen žena spisovatelka, ale i žena jako čtenářka.¹⁴¹ Jazykově česká literatura vznikala v souvislosti s obrozením národa, kdy přibyly spisovatelky vlastenky, ale nadále žen, které ovládaly češtinu slovem i písmem, bylo pomálu.¹⁴² Situace se změnila až po polovině 19. století, kdy česká vlastenka měla číst česká díla, nebo díla ve slovanských jazycích.¹⁴³

Často byla překládána různá literární díla do českého jazyka. Překládat mohly ženy v pohodlí domova, samy si vybraly dílo a většinou překládaly v anonymitě a uváděly pouze své pseudonymy.¹⁴⁴ „Na překladech z němčiny a francouzštiny se učily zacházet se zánovní češtinou.“¹⁴⁵ V roce 1839 již zmiňovaná Bohuslava Rajská založila Společnost dívek českých, její členky překládaly německé a francouzské knihy. Tím, že tyto texty překládaly, neustále stoupala jejich vzdělanost.¹⁴⁶

V dolních vrstvách společnosti byl čtenář spíše výjimkou. „Pravidelnými čtenáři a čtenářkami se stávali jen potomci horních, středních, méně dolních středních vrstev,

¹³⁴ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 58.

¹³⁵ M. L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 18.

¹³⁶ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 196.

¹³⁷ Vlasta KUČEROVÁ, *K historii ženského hnutí v Čechách. Amerlingova éra*, Brno 1914, s. 46.

¹³⁸ M. L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 25.

¹³⁹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 330.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 341.

¹⁴¹ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 196.

¹⁴² TAMTÉŽ, s. 206.

¹⁴³ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 330.

¹⁴⁴ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 204.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ.

¹⁴⁶ M. BAHENSKÁ, *Počátky*, s. 13.

kterým se dostalo luxusu nadstandardní domácí výchovy.¹⁴⁷ Typičtějším čtenářem byly ženy z vyšších vrstev, které nejen četly, ale často i psaly, ať již to byla korespondence, deníky, nebo si vedly svůj památník. Měšťanky se dostávaly k literatuře také, ale velice pomalu. „Když se v předbřeznových Čechách začínají české i německé ženy z měšťanských vrstev pouštět ve větší míře do čtení, chuť dopisovat si s kteroukoli spřízněnou duší roste.“¹⁴⁸

S produkcí knih neodmyslitelně souviselo nakladatelství a knihkupectví, často byla spojena v jeden obchod, a tak zajišťovala čtenářům a čtenářkám snadnější přístup k literatuře. Na konci 19. století se v Praze nacházelo okolo sto padesáti obchodů spojených pod Spolkem českých knihkupců a nakladatelů.¹⁴⁹

První literární pokusy měšťanek započaly již na zrodu 19. století a souvisely s kultem rodiny a matky.¹⁵⁰ O těchto ženách bylo pojednáno na začátku kapitoly, jednalo se o Magdalenu Dobromilu Rettigovou a Bohuslavu Rajskou. Žena spisovatelka se objevila až ve druhé polovině 19. století. První spisovatelku, která získávala honoráře za svá díla, byla Božena Němcová (1820 – 1862). Nastal tak zlom v dívčí a ženské literatuře a pomalu začala být psána ryze česká díla.

¹⁴⁷ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 330.

¹⁴⁸ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 197.

¹⁴⁹ M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin*, s. 336.

¹⁵⁰ M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 212.

3. Edice památníku slečny Zimmerové

3. 1 Ediční poznámka

V edici byla užita metoda transliterace. Psaní velkých písmen, interpunkce a akcentu (*règneront, honnête, dérobe*) se řídí dle dnešních pravidel pravopisu. V původní podobě byla ponechána vlastní jména. U vlastních jmen, která byla zkracována do iniciál, byly upraveny dvojtečky na tečky (*J: J: L: na J. J. L.*). Vykřičníky (!) a dvojtečky (:) jsou ponechány dle situace, pokud to text vyžaduje. Pokud je ve slovu vynechána nějaká část, tak byla doplněna do hranatých závorek (*amitié[e], [I]824*). Dvojhláska *ae* (*Maerz*) je převedena do dnešní podoby (*März*), stejně tak dvojhláska *ui* (*Uiber* na *Über*). Nečitelný text je označen otazníkem v hranaté závorce [?] a vykřičníkem v hranaté závorce [!] byla označena pravopisná chyba, nebo zvláštnost v textu. Některé zápisy v památníku byly psány velkými písmeny (*FREUNDSCHAFT*), což bylo ponecháno. Datum v textu nebylo měněno (*ce 24 Février 1825, Praga li 3 Agosto 1822, den 21ten November*). Slova, která byla napsána dohromady (*maplace*), byla rozepsána (*ma place*). V textech v německém jazyce bylo dle dnešního pravopisu upraveno psaní *ß* a *ss*. Úryvky z knih, které byly užity v památníku, nebyly upravovány a jsou užity v původní podobě.

3. 2 Vlastní text

Záznam č. 1¹⁵¹

Pour l' amitié[e].¹⁵²

Záznam č. 2

Erinnerungen

an die Scharka¹⁵³

1827.

Záznam č. 3

Ob auch die Lebensbahn im Nebelmeer verschwimme[t].

Gesichert leitet und das Wort der inner[e]n Stim[m]e.

Sie ruft empor den Geistesblick.

¹⁵¹ Pro potřeby práce byly záznamy očíslovány.

¹⁵² Název památníku, z fj. Pro přátelství.

¹⁵³ Šárka Dolní leží v hlubokém romantickém údolí po obou březích Šáreckého potoka, má četné vily, osamělé dvorce. Za letní doby bývá často navštěvována Pražany. *OSN 24*, Praha 1906, s. 562.

Empor von den befang[e]nen Sinnen.
Sie tönt laut in uns von innen.
Hinaus in die Natur und hallt aus ihr zurück.
Jos[ef] Kniescheck

Záznam č. 4¹⁵⁴

Dans votre coeur règneront tour à tour
douce amitié[e], insinuant amour.
Préservez le de l' attrait d' inconstance.
Méfiez vous de la fausse apparence.
Jean Jacques Luzac
ce 24 Février 1825

Záznam č. 5

Poli, honnête et d'une humeur affable.
On est souvent aimable par douceur.
C'est la bonté qui charme notre coeur.
Les seuls appa[rence]s ne rendent pas aimable.
J. J. L.¹⁵⁵

Záznam č. 6

O' vous, en vertus [!] si féconde.
Aimable par votre douceur.
Si ma place est dans votre coeur.
Elle est la première du monde.
Josephine Strasser
Ce 25 Février 1825

Záznam č. 7

Leider waren mir nur wenig[e] Augenblicke
vergönnt, in Ihrer liebenswürdigen Nähe
zu verweilen, diese waren jedoch hinreichen.

¹⁵⁴ Za překlad tohoto a následujících francouzských textů děkuji Mgr. Sandře Nerudové.

¹⁵⁵ Zde nejspíše též Jean Jacques Luzac.

Um nie meinen [!] Gedächtnisse jemahls [!] wieder
zu entschwinden.

Erinnern Sie sich, bei Lesung
dieser Zeilen, freundlich meiner
dann ist der herzlichste Wunsch
erfüllt, Ihrer Sie einzig
liebendste Freundin

Clara Siebert

Prag den 27ten März 1827

Constance, vertue [!], et amabilité[e].¹⁵⁶

Záznam č. 8¹⁵⁷

Fra le care memorie, ed onorate.

Mi' sarai nelle gioje e negli affan'i.¹⁵⁸

Praga li 3 Agosto 1822

G. di W.

Záznam č. 9

FREUNDSCHAFT.

Am 15ten Aprill [!] [1]824.

E. Bastendrof Fäherich E. H. Rainer

Záznam č. 10

So oft Sie müßig sind, und wissen nichts zu machen.

So denken Sie an mich, und fangen an zu lachen.

E. Bastendrof Fäherich

Záznam č. 11

Heiterkeit und froher Sinn umkreis[e]n

¹⁵⁶ Z fj. Stálost, ctnost a laskavost.

¹⁵⁷ Za překlad děkuji slečně Barboře Pistauerové.

¹⁵⁸ Citát z knihy od Torquato TASSO, *Osvobozený Jeruzalém*, Praha 1980, s. 86. Srov. T. TASSO, *La Gerusalemme liberata*, Florencie 1818, s. 129.

jede Stunde, die dir schnell entschlüßft [!].
Und kein Faden in dem Band zerreißen [!],
das die Freundschaft um uns Beide knüpft!
Karolina Schiffner
Prag den 1ten November 1818

Záznam č. 12

Wie in stiller Flur des Baches Welle
über blinke [!] Kiesel räuscht [!].
So Fließe [!] still beglückt dahin
deines Lebens zarter Sinn.
Zu des Busens leisen Dehnen.
Mische [!] sich der Freundin Sehnen.
Von Liebe umschlungener, glüh[e]nder Seele.
Ew[i]ger Freundschaft Glück berauscht!
Josephine Kowanda
Prag am 3ten September 1829

Záznam č. 13

Heureux qui dans le sein de ses dieux domestiques
se dérobe du Frans des tempêtes publiques.
Et dans de frais abris trompet tous les regards.
Cultive les science, les vertus et les arts.¹⁵⁹
Delille¹⁶⁰

Toda la dicha humana
en fin pasa como sueño.¹⁶¹

¹⁵⁹ Citát z díla Jacques DELILLE, *L'Homme des champs ou Les Géorgiques françaises*, Londýn 1820, s. 388.

¹⁶⁰ Jacques Delille (1738 – 1813), francouzský básník, po studiích v Paříži přednášel o latinské poezii na Collège de France, byl oslavován jako největší básník císařství, první úspěch mu přinesl překlad Vergiliových Georgik (1770), jeho poezie stála na pomezí neoklasicismu a romantismu, díla: *Les Jardins* (1782, Zahrady), *L'Homme des champs ou les Géorgiques françaises* (1802, Rolník aneb Francouzská georgika), *Les trois règnes de la nature* (1808, Trojí říše přírody). Jaroslav FRYČERA a kol., *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*, Praha 2002, s. 221.

¹⁶¹ Citát z díla Pedro CALDERÓN, *Život je sen*, Praha 1981, s. 142. Srov. P. CALDERÓN, *La vida es sueño*, Madrid 1985, s. 159. Za překlad děkuji slečně Ladě Kučerové.

Slabetz¹⁶² Ce 5 Mars 1825

Antoine Fischkandl¹⁶³

Záznam č. 14

Ich will ins Stam[m]buch dir
des Herzens Wunsch einschreiben.

Bleib treue Freundin mir,
wie ich dein Freund will bleiben.

JM traut Retter

Heinrich Woldemar

Záznam č. 15

Zwey [!] Genien begleiten durchs irdische Leben.

Freundin! Dich liebevoll, gefällig und hold!

Mit leichten [!] Gewande von Aether umgeben,
die Wangen wie Rosen, die Locken wie Gold.

Mit Lilienstängel und Rosen prangend.¹⁶⁴

Zu Myrthen und im[m]ergrün traulich gebunden.

Lächeln sie dir: einander hold umfangend.

Winden, Theure! Dir, sie fröhliche Stunden.

Dann ertöne, die silbern dem Felsen entschäumt.

Die Quelle, melodisch dem lauschenden Ohr!

Das Weilchen, das zarte Vergissmeinnicht keimet.

Geküsst von der spielenden Welle, blühend empor!

den 21ten November 1818

J. F. Schindler

¹⁶² Slabce (též Slavce, Slabec), farní ves v Čechách, hejtm. a okr. Rakovník, kostel sv. Mikuláše, panství se zámkem a dvorem drží Maxmilián princ z Croy, v 16. století Vahančové z Vahanče, pak Újezdečtí, kolem roku 1670 Mundové z Mundenfeldu, roku 1735 František Karel Vančura z Řehnic, jenž vystavěl tu zámek, dále Helversenové, Hildprandtové, od nich je koupil mezi lety 1847 - 49 Hugo hrabě Nostic a ten je prodal Prušákovi Alexiovi knížeti z Croy-Dülmen. *OSN 23*, Praha 1906, s. 325.

¹⁶³ Eduard Antoine Fischkandl, autor hudebniny *Six valse avec coda*, kterou vydal v Praze V. A. Ryba. Odkaz na hudebninu je k dispozici v katalogu Národní knihovny <http://aleph.nkp.cz/publ/skc/005/46/48/005464815.htm> (k 22. březnu 2013).

¹⁶⁴ V záznamu využita květomluva.

Záznam č. 16

Der Trost, den das Wiedersehe[n] Wonne verspricht.

Erleichtert die Trennung hinein den!

Und sieht dich das Auge der Freundin auch nicht,

die Herzen sind nimmer geschieden!

Sophie v[on] Kade

aus [?]tußland¹⁶⁵

Prag am 10ten November 1824

Záznam č. 17

Gefesselt an den Schmerz, führt das Schicksaal [!]

uns durchs Leben.

Sanft, wenn wir willig gehen, rauh, wenn wir

widerstreben [!].

Zur Erinnerung an

Ihren unveränderlichen F[reund]

Karl v[on] Kirchner¹⁶⁶

Prag den 29ten Aprill [!] 1837

Záznam č. 18

Die Zeit läuft [!] schneller wie Hirsch u[nd] Reh¹⁶⁷

weiß nichts, dass Trennung dem Freunde thut [!] weh

die Zeit fliegt schneller als Adler und Staar [!].

Und Karl¹⁶⁸ kom[m]t wie vor[n]herein Naar [!]

aber ein guter.

Zur Erinnerung

an Ihrer melancholischen

Freund Karl S.

Prag am 10ten Dezemb[ris] 1827

¹⁶⁵ Místo nelze určit.

¹⁶⁶ Karl Kirchner (1823 – 1901), velkostatkář, Smíchov, 1862 koupil statek Lochkov od dědiců Brzorádových, od 1863 člen Vlastenecko-hospodářské společnosti; náhradník přisedících zemského výboru 1866, zemský poslanec 1866 (zvolen v doplňující volbě, rezignoval). Marie LIŠKOVÁ, *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1831-1913*, Praha 1994, s. 139.

¹⁶⁷ Využití přirovnání, z nj. Čas běží rychleji než jelen a srnec.

¹⁶⁸ Zapisovatel do památníku oslovil sám sebe.

Záznam č. 19

Freundin! Sie beglückt durch Wissenschaft
und Tugend.

Und wirf erst spät noch einen Blük [!].

Auf deiner Jahre frohe Jugend.

Und mich, als deine Freundin stehst [!] zurück.

Prag den 14ten November 1818

Babette Lischka

Záznam č. 20

Freundschaft, die so herrlich lohnet [!].

Schreibt man nicht in Bücher ein,

Sie, die nur im Herzen wohnt [!].

Nicht auch dort nur ewig sein.

Prag den 14ten März [1]821

W. Gerzabek

Záznam č. 21

FREUNDSCHAFT.

Am 23ten März 1822

W. A. Ryba

Záznam č. 22

Litten

Sollt in dein Gemüth [!] sich Argwohn schleichen,
den Verläumdung [!] gegen mich gebahr [!].

Eile dann die Rechte mir zu reichen.

Fraulich zu fragen, ob es wahr!

Sich in den und vielleicht einst weite[n] Räume.

Wo zum Aug[e], das Auge nimmer spricht.

Ob dein Herz in neuer Blüthen [!] keinen [!],

Freundin vergieß [!] dann, verschmach [!] mich nicht.

Ruhe ich in stiller Grabes kühl[e]n.

So gedenk zuweilen den[n] noch mein.

Und ich werde, erreg[e] ich noch Gefühle,
doch nicht gänzlich abgestorben seyn [!].

Am 18ten September 1826.

W. A. R.¹⁶⁹

Záznam č. 23

Conservez si vous pouvez les intérêts qui
vous attachent à la société. Mais cultivez
les sentiment[s] que vous en séparent.

Your tinare Wellwisher

John Stuvart Dixon

Prague Ce 16 Mai 1826

Záznam č. 24

Liebe die Tugend

wie Dich liebt.

Dein Bruder

Carl Anton Zimmer¹⁷⁰

am 15. October 1818

Záznam č. 25

Wenn, was man still ve[r]mehrt,

was unsere Freundschaft nicht entbehrt.

Aus trauter Freunde Kreis uns bannt,

dann mag uns das bewus[s]t sein lohnen.

In anderer [!] Herzen wirst du wohnen,

hat eines dich auch itzt [!]¹⁷¹ verkannt.

Uno [!] leicht kann ja in diesen blühen
den Gefilden.

Der Freundine [!] Hand des Freundes.

Wort vertilgen.

¹⁶⁹ Zde nejspíše též V. A. Ryba.

¹⁷⁰ Záznam od bratra majitelky památníku.

¹⁷¹ Snad dnešní jetzt.

am 4. September 1829

J. E.

3.3 Vnější rozbor

Památník slečny Zimmerové se nachází v knihovně Národního muzea v jeho depozitáři ve městě Terezín pod signaturou KNM, X I 12. Záznamy se vyskytují v jedné knize obdélníkového formátu o rozměrech 11 x 6,5 cm. Zkoumaný památník je potažen červenou kůží. Na těchto tvrdých deskách je místy vidět opotřebovanost památníku, vytvořily se na něm vyhlazené skvrny. Přední i zadní desky jsou zlatě orámovány a na obou z nich se nachází kosočtverec, jenž je umístěn přesně ve středu. Přední kosočtverec je dozdoben v jeho spodní části dvojitou vlnitou čarou, nad níž je umístěn nápis, jedná se o název památníku *Pour l' amitié[e]*, což z francouzštiny znamená *Pro přátelství*. V pravém horním rohu přední strany desek je nalepen bílý štítek s modrým lemováním s číslem dvanáct, což je část signatury tohoto rukopisu. Hřbet rukopisu je také zlatě zkrášlen, prvním motivem je květina na pásce, následovaná vázou s květinou a třemi hvězdičkami, dále ozdobnou travinou, pod níž jsou také tři hvězdičky a harfa, celé vyobrazení zakončuje opět květina na pásku. Desky v místech, kde je nalepen modrý papír předsádky, jsou ozdobeny zlatě, střídají se hvězdičky s plně vybarveným kosočtvercem. Zlatá barva je využita i na ořízce.

Předsádka modré barvy spojuje desky s vlastní knihou. Modrý papír je velice jemný a asi proto je silně poničený v ohybu, z důvodu častého otevírání památníku. Přední předeštlí z necelé jedné poloviny zaujímá samolepka bílé barvy s nápisem: *MUSEUM REGNI BOHEMIAE* vedeného do oblouku nad znakem Království českého. Ve štítu je umístěn dvouocasý lev ve skoku s korunou na hlavě. Nad štítem je upevněna královská koruna. Celé vyobrazení je zakončeno signaturou X I 12.

Památník slečny Zimmerové je sešit bílou nití, což není na první pohled patrné, ukazují to jen dvě dírky v horní a dolní části stránek. Listy drží pevně u sebe až na jednu výjimku, a to u záznamu č. 13 a 14, jež jsou na dvou po sobě jdoucích listech. Ty přesahují celý knižní blok. Pro upevnění těchto zápisů byla využita izolepa. V památníku se tedy nevyskytují žádné volné listy. Není zde patrné ani jejich vytržení. V rukopisu je celkem dvaapadesát listů, z toho je třicet nepopsaných. Popsané stránky jsou očíslovány tužkou (od jedničky do osmnáctky), ale ne všechny, a proto byla užita v této práci foliace. V knize je tedy dvaadvacet popsáných folií, které nejdou za sebou, zápisy jsou zaznamenány bez nějakého systému, což ukazuje na to, že zapisovatel volil

místo svého zápisu libovolně. Pokud ale vytvořil zapisovatel svůj zápis na jednu stránku a za nějaký čas měl vytvořit do památníku další svůj záznam, využil ten samý list a zapsal se z jeho druhé strany.¹⁷²

Papír je nažloutlý a místy se na něm vyskytují hnědé skvrny. U některých záznamů se inkoust propil na druhou stranu listu papíru, nebo se otiskl na předchozí stránku. U záznamu č. 12 je na protějším volném listu natisknuto červené kulaté razítko s nápisem *Knihovna Nár. musea*.

K památníku slečny Zimmerové patří asi 60 cm dlouhá bílá šňůrka, jež je na koncích roztrpená. Na niti jsou navlečená olůvka, která magnetizují a jsou obalena touto bílou šňůrkou. Nejspíše sloužila k obmotání památníku, a tak ho držela pevně u sebe.

3. 4 Vnitřní rozbor

Zkoumaný památník obsahuje dvacet čtyři psaných záznamů, čtyři obrázkové přílohy a jeden kombinovaný záznam, v němž zapisovatel spojil psaný text s obrázkem. První ze záznamů se nachází na předních deskách památníku, nese název *Pour l' amitié[e]* a má tvar zlaceného nápisu, jenž se nachází uprostřed zlatě rámovaného kosočtverce. Druhý ze zápisů, ve kterém zapisovatel vzpomíná na *údolí Šárka*, se skládá jak z psaného textu, tak z obrázku. Údolí má připomínat skála obklopená keři a v povzdálí se nachází pár domů ležících v krajině.

Zápisy vytvořilo dvaadvacet písařských rukou, jsou psány úhledně a vždy černým inkoustem. Jediné, v čem se zápisy navzájem na první pohled liší, je jejich propracovanost. Někteří ze zapisovatelů si se svým záznamem „vyhráli“, jiní vytvořili jednoduchý zápis, který se skládal z jednoho slova.

Znatelné je v památníku vyznačení linek tužkou. Ty měly sloužit k tomu, aby zapisovatel psal rovně a nepřetahoval. Ve dvou případech byla přesnost linek porušena. Stávalo se to, pokud chtěl zapisovatel nějakou část zápisu zvýraznit. Zápis byl veden šikmo, začínal v levém rohu a pokračoval směrem k pravému.¹⁷³ U obou takto vytvořených případů se jednalo o na první pohled viditelné zdůraznění. V prvním případě se v levé části zápisu nachází: „*Constance, vertue [!], et amabilité[e]*.“ Ve druhém byl takto vyzdvižen úryvek z knihy od Pedra Calderóna: „*Toda la dicha*

¹⁷² Např. Jean Jacques Luzac uvedl jeden ze svých záznamů (č. 4) na 2^r a druhý zápis (č. 5) na 2^v.

¹⁷³ Záznamy č. 7 a 13.

*humana en fin pasa como sueño.*¹⁷⁴ Vznikly tak čitelné zápisy, a to jak v novogotické polokurzívě,¹⁷⁵ tak v humanistické.¹⁷⁶ Ve dvou případech se v památníku nachází zápis FREUNDSCHAFT, jenž je napsán velkými písmeny uprostřed stránky a ve spodní části je připojena datace a podpis v novogotické polokurzívě.¹⁷⁷

Každý ze zápisů se nachází na jedné stránce a zapisovatelé, i když zapsali v některých případech jen velmi krátký zápis, využili celou plochu stránky památníku. Takto využil celou svou psací plochu i bratr slečny Zimmerové. Carl Anton Zimmer svůj zápis rozložil. Do vrchní třetiny zapsal: „*Liebe die Tugend wie Dich liebt.*“ Dále pokračoval v zápisu uprostřed, ale jen v pravé části stránky, zde uvedl: „*Dein Bruder Carl Anton Zimmer.*“ Dataci vložil do poslední třetiny vlevo dolů, kde stálo: „*am 15. October 1818*“.

Co se týká pořadí záznamů, nejsou řazeny chronologicky, ani tematicky. Dokonce zde nehraje roli ani společenské postavení zapisovatelů.¹⁷⁸ Záznamy v pořadí, v němž jsou řazeny, spíše poukazují na to, že zapisovatel si zvolil stránku svého zápisu libovolně.

Záznamy ve zkoumaném památníku si jsou dost podobné. Většina zapisovatelů použila tento vzor: věnování, podpis, místo a datum zápisu.¹⁷⁹ Čím byl záznam přesnější, tím lépe si majitelka mohla vzpomenout nejen na osobu, prostředí a okolnosti zápisu, ale i na společné zážitky. „Právě prostřednictvím konkrétního záznamu a konkrétní osoby se spojovaly oba aspekty: ryze soukromý, individuální, přinášející vnitřní prožitek – a společenský, veřejný, znamenající prezentaci navenek.“¹⁸⁰ Jediný ze zápisů se skládal jen z pouhé připomínky a datace, a to vzpomínka na již zmiňované *údolí Šárka*. U některých ze záznamů bylo vynecháno místo zápisu, ale zbytek, tj. věnování, podpis a datum, byl zachován.¹⁸¹ V neposlední řadě se někteří zapisovatelé omezili jen na pouhý podpis.¹⁸² V několika případech dokonce jen v podobě iniciál.¹⁸³

Věnování bylo určeno přímo majitelce památníku a naznačovalo vztah zapisovatele k ní.¹⁸⁴ Ve zkoumaném památníku se nachází dva způsoby věnování: buď

¹⁷⁴ Ze šj. Celé lidské štěstí nakonec uplyne jako sen.

¹⁷⁵ Záznamy č. 3, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23 a 25. Viz Příloha č. 4 – Ukázka č. 1.

¹⁷⁶ Záznamy č. 4, 5, 6, 8, 13 a 24. Viz Příloha č. 4 – Ukázka č. 2.

¹⁷⁷ Záznamy č. 9 a 21.

¹⁷⁸ K pořadí záznamů v raném novověku M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 294-299.

¹⁷⁹ Záznamy č. 7, 8, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20 a 23.

¹⁸⁰ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 260.

¹⁸¹ Záznamy č. 4, 6, 9, 15, 21, 22, 24 a 25.

¹⁸² Záznamy č. 3, 5, 10 a 14.

¹⁸³ Záznam č. 5, 8, 22 a 25.

¹⁸⁴ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 260.

zapisovatel využil své fantazie a zápis vymyslel, anebo využil nějakou sentenci z knihy.¹⁸⁵ Záznamy jsou různé, i co se týká jejich myšlenkové hloubky. Někteří zapisovatelé se omezili pouze na jednoduchý zápis (*FREUNDSCHAFT*), jiní důmyslně využili ve svém zápise květomluvy, pohráli si se skladbou slov, nevynechali různá přirovnání a další básnické prostředky.¹⁸⁶ Na všech stránkách zabírá zápis více jak polovinu celé plochy záznamu a vždy je na začátku celého zápisu, až poté následuje podpis a datace.

Podpis byl ve všech případech připojen na konci záznamu v pravém dolním rohu. Většina ze zapisovatelů se do památníku podepsala celým svým jménem, někteří z nich pouze iniciálami.¹⁸⁷ Podepsaných, jak již bylo výše zmíněno, je dvacet tři záznamů, ať v celé podobě (*Jean Jacques Luzac*), nebo jen iniciálami (*J. E.*), anebo zapisovatel uvedl v celé podobě buď křestní jméno a příjmení zkrátil do iniciály (*Karl S.*), nebo to udělal přesně naopak, tedy že křestní jméno bylo v podobě iniciál a příjmení rozepsal celé (*W. A. Ryba*).¹⁸⁸ Zapisovatelé svým podpisem též upozorňují na to, z jaké společenské vrstvy pocházejí. V památníkových záznamech se objevují osoby šlechtického původu (*Sophie v[on] Kade, Karl v[on] Kirchner*), ale ve většině případů se jedná jen o nic neříkající podpisy, i když jsou uvedeny v celé své podobě.

Na základě zaznamenání se do památníku můžeme vypožorovat prostředí, z kterého majitelka pocházela a ve kterém se pohybovala. Nejvíce záznamů měla slečna Zimmerová od mužů, a to dvanáct, od žen pouhých šest. U dvou z podepsaných záznamů nelze určit, zda se jedná o muže či o ženu (*J. F. Schindler, J. E.*).¹⁸⁹ V záznamu č. 9 jsou pod jedním věnováním uvedeni dva zapisovatelé, v tomto případě se jedná o výjimku. Jinde v památníku se podobný údaj nevyskytuje.¹⁹⁰ O tom, že se jedná o dva různé zapisovatele, svědčí to, že každý z podpisů je zapsán jiným písmem.

Co se týká místa zápisu, nejčastěji ho zapisovatelé učinili v Praze, jedná se o deset záznamů. Dále je v památníku vzpomenuo již výše zmiňované *údolí Šárka*

¹⁸⁵ Záznamy č. 8 a 13.

¹⁸⁶ Např. záznam č. 15.

¹⁸⁷ Iniciály v záznamu č. 5, 8, 22 a 25.

¹⁸⁸ K podobě podpisů viz graf č. 2.

¹⁸⁹ Viz graf č. 3.

¹⁹⁰ V záznamu je uvedeno: E. Bastendorf Fäherich E. H. Rainer.

a jeden záznam byl zaznamenán v obci Slabce (*Slabetz*).¹⁹¹ Vzhledem k tomu by se dalo předpokládat, že majitelka památníku slečna Zimmerová pocházela z Prahy.¹⁹²

Z celkového počtu dvaceti pěti psaných záznamů je jich datováno dvacet. Datace se obvykle nachází v levém dolním rohu naproti podpisu. První záznam v památníku nese údaj: „*am 15. October 1818*“ a uvedl ho již výše zmíněný bratr slečny Zimmerové. Poslední záznam - „*den 29^{en} Aprill [!] 1837*“ - je od velkostatkáře Karla Kirchnera.¹⁹³ Dle těchto dvou záznamů lze usoudit, jak dlouho si slečna Zimmerová svůj památník vedla. Bylo to celkem devatenáct let. Nejvíce záznamů se objevuje v prvním roce existence památníku, jsou to čtyři záznamy. Dále se ve zkoumaném památníku objevují v průměru dva zápisy za rok. V některých letech nebylo do památníku zapisováno vůbec.¹⁹⁴ Roku 1829 byly učiněny do památníku další dva záznamy, poté se objevuje až záznam poslední, a to z roku 1837. To nejspíš znamená, že osm let slečna Zimmerová památník neužívala. V souvislosti s tím vyvstává otázka, proč jej na tak dlouhou dobu odložila a proč si nechala roku 1837 vepsat právě tento zápis. Přesto by se dalo říci, že záznamy do památníku v průběhu předchozích let přibývaly pravidelně. Datace se skládaly z plného data (den, měsíc, rok), pouze v jednom případě zapisovatel vynechal den i měsíc.¹⁹⁵ I když se zapisovatelé snažili užít celou dataci, v několika případech ji uvedli gramaticky chybně (*Prag den 29^{en} Aprill [!] 1837*).¹⁹⁶

3. 5 Užití jazyky¹⁹⁷

Záznamy v památníku slečny Zimmerové jsou prováděny ve čtyřech jazycích, a to v německém, francouzském, italském a španělském, některé z nich jsou vytvářeny kombinací těchto jazyků. Nejvíce převažuje německy psaných zápisů, a to sedmáct. Následují francouzské zápisy, kterých je pět, dále jeden italský¹⁹⁸ a poté dvě kombinace – německý zápis s francouzským heslem¹⁹⁹ a francouzský se španělským zápisem.²⁰⁰ Tyto kombinace jazyků měly ukazovat na intelektuální vyspělost a jazykovou zručnost pisatele.²⁰¹ V raném novověku muži častěji než ženy užívali jazyky jako je latina,

¹⁹¹ K místu zápisu viz graf č. 4.

¹⁹² Viz kapitola 4. Slečna Zimmerová.

¹⁹³ V době zápisu, tedy roku 1837, by mu bylo 14 let.

¹⁹⁴ K dataci viz graf č. 1.

¹⁹⁵ Záznam č. 2.

¹⁹⁶ Viz kapitola 3. 2 Vlastní text.

¹⁹⁷ Viz graf č. 5.

¹⁹⁸ Záznam č. 8.

¹⁹⁹ Záznam č. 7.

²⁰⁰ Záznam č. 13.

²⁰¹ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 290.

řečtina, hebrejština, zatímco ženy zůstávaly u národních jazyků.²⁰² V památníku slečny Zimmerové se nachází zápisy převážně v jazycích, které se běžně v této době užívaly, a to němčina a francouzština.

Nejpestřejším a také nejzajímavějším zápisem z jazykového hlediska je záznam č. 13, ve kterém autor využil francouzský úryvek z knihy Jacquese Delille *L'Homme des champs ou Les Géorgiques françaises*. Zapisovatel svůj záznam ještě vylepšil o španělský výtah z knihy Pedra Calderóna *La vida es sueño*. Tímto chtěl autor záznamu Antoine Fischkandl pravděpodobně poukázat, jaký má přehled o literatuře i na své čtenářské zkušenosti, jelikož si pro svůj záznam vybral *La vida es sueño*, k němuž se vyjadřuje Václav Černý takto: „Je to největší drama baroka, a především baroka par excellence, baroka španělského.“²⁰³ A právě Calderóna vzkřísil romantismus, do tohoto období spadá tento památník, a proto bylo využito Calderónovo dílo i v něm. Pokud byl ale Calderón a jeho dílo *La vida es sueño* počátkem 19. století tak známé, nemusel autor záznamu španělštinu vůbec znát a prostě ho mohl opsat z jiného památníku, nebo přímo z knihy.

Dalším zajímavým záznamem po jazykové stránce je záznam č. 8 vedený v italštině. Obsahuje též sentenci, a to z knihy Torquata Tassa *Osvobozený Jeruzalém*, jež byla nejspíše dle uvedených iniciál (*G. di W.*) zapsána Italem. Dále se zde dle podpisu nachází i záznam od Angličana (*John Stuvart Dixon*), který svůj zápis napsal ve francouzském jazyce.

3. 6 Chyby v záznamech

Rozdílnost záznamů v raném novověku většinou ukazovala na různou úroveň vzdělání a odlišnost světa mužů a žen.²⁰⁴ Ženy se často chtěly mužům a jejich zápisům vyrovnat, často se také stávalo, že zápisy žen obsahovaly více chyb než ty mužů, ale nebylo to pravidlem, mnohdy to mohlo být přesně naopak.

V památníku slečny Zimmerové se chyby nevyskytují v závislosti na pohlaví. Někteří muži chybovali častěji než ženy a zase jiná zapisovatelka se pletla častěji než ostatní. Chyby jsou tedy v tomto památníku individuální záležitostí každého zapisovatele.

²⁰² TÁŽ, *Vzdělanostní úroveň*, s. 192.

²⁰³ Václav ČERNÝ, *Studie o španělské literatuře*, Praha 2008, s. 209.

²⁰⁴ M. RYANTOVÁ, *Vzdělanostní úroveň*, s. 193.

Většinou ale platilo, že čím byl text delší, tím více se v něm objevovalo chyb. Příklady, které lze uvést, jsou záznamy č. 21 a č. 22, které jsou s velkou pravděpodobností od téhož zapisovatele. V záznamu č. 21 se zapisovatel podepsal *W. A. Ryba*. Zápis je jednoduchý, Ryba užil pouhé jedno slovo *FREUNDSCHAFT*, nechybí mu v zápise ani datace, jen místo opomněl. Tento údaj provedl bez chyby, ale zápis č. 22, v kterém opět zapomněl na místo, uvedl dataci a podepsal se jen zkratkovitě – *W. A. R.*, byl naopak plný chyb, a to jak pravopisných, tak obsahových.

V celém památníku se vyskytují chyby související s tím, že zapisovatel vynechal nějakou část slova (*appa[rence]s, umkreis[e]n*). Otázkou je, zda bezděčně, tzn., že se dané slovo špatně naučil a ve špatné formě ho užíval, anebo udělal chybu z nepozornosti. Dále se zde vyskytují chyby pravopisné, ať už špatné koncovky u zájmen (*um nie meinen [!] Gedächtnisse*), anebo koncovka chybí (*Sich in den und vielleicht einst weite[n] Räume*). Toto mohlo souviset s neustáleností v němčině. Slovesa jsou časována špatně (*Ob auch die Lebensbahn im Nebelmeer schwimme[t]*), někdy je navíc přidáno písmeno (*das Schicksaal [!]*), anebo někde chybí (*Gesichert leitet und das Wort der inner[e]n Stim[m]e*). Stávalo se, že pisatel zaměnil písmena ve slově a tím změnil celý význam slova (*wiederstreben [!]*) a dopustil se tak i obsahové chyby, jelikož záznam získal úplně jiný smysl, než pisatel zamýšlel. Ale také mohl takový zápis vytvořit záměrně. Zapisovatel se snažil o to, aby se mu zápis rýmoval a tak se dopustil chyb (*Die Zeit fliegt schneller als Adler und Staar [!]. Und Karl kom[m]t wie vor[n]herein Naar [!]*). Časté byly také chyby, kdy pisatel spojoval slova dohromady (*zuweilen*), nebo neuměl určitě slovo napsat gramaticky správně a znal ho pouze z odposlechu a přesto ho do záznamu užil (*Den Verläumdung [!] gegen mich gebahr [!]*). Poslední typ chyb, který se v záznamech vyskytuje, je špatné užití y/i (*seyn [!]*). Ypsilon byl ponechán z důvodu upozornění na dřívější užívání a na chybu bylo upozorněno vykřičníkem v závorce. Tato problematika se také týkala předsazeného h (*jemahls [!]*) značící délku samohlásky. Ovšem i tyto uvedené chyby - problematika y/i a předsazeného h - by mohly spíše souviset s neustáleností němčiny.

3. 7 Básnické prostředky

Památník slečny Zimmerové obsahuje velké množství básnických prostředků. V 19. století památníky v souvislosti s tím, že do nich byly zapisovány básně, postupně získávaly podobu básnických sbírek a začaly se nazývat „Poesie-Album“.²⁰⁵

I v tomto zkoumaném památníku se nacházejí básnické výrazy a prostředky. Někteří zapisovatelé užili metafory (*Aus trauter Freunde Kreis uns bannt.; Und kein Faden in dem Band zerreißen [!], das die Freundschaft um uns Beide knüpft!*), jiní personifikace (*führt das Schicksaal [!] uns durchs Leben; die Zeit läuft [!] schneller wie Hirsch u[nd] Reh*), anafory (*Die Zeit läuft [!] schneller wie Hirsch u[nd] Reh weiß nichts, dass Trennung dem Freunde thut [!] weh die Zeit fliegt schneller als Adler und Staar [!].*), přirovnání (*die Locken wie Gold*) a mnohé další prostředky, které spíše ukazují, že se jedná o sbírku básní než o památník.

Na to, že se jedná ve zkoumaném památníku o básně, poukazuje i využití rýmu (*Die Zeit läuft [!] schneller wie Hirsch u[nd] Reh weiß nichts, dass Trennung dem Freunde thut [!] weh die Zeit fliegt schneller als Adler und Staar [!]. Und Karl kom[m]t wie vor[n]herein Naar [!].*).

3. 8 Tematický rozbor

Do památníku slečně Zimmerové psali její nejbližší, ať to byly přítelkyně, nebo přátelé a ctitelé. „Záznamy nevypovídají o vnitřním světě majitelky, ale o světě, který ji obklopoval a jehož ona sama byla součástí.“²⁰⁶ Na základě zápisů můžeme pozorovat obraz přátelských a milostných vztahů, také literárního a uměleckého vkusu zapisovatelů.

První tematický zápis, již několikrát zmiňovaná vzpomínka na *údolí Šárka*, má jednoduchou podobu a připomíná chvíle strávené v hlubokém romantickém údolí po obou březích Šáreckého potoka. Záznam je doplněn obrázkem, na němž je vyobrazena skála, která majitelce památníku již na první pohled, aniž by se musela do záznamu začíst, připomněla chvíle v údolí.

Nejčastějšími tématy v památníku jsou přátelství a láska. Často ve spojení něžného přátelství a vmlouvavé lásky. Věnování zakončují spojení, která mají připomínat majitelce přátelství (*liebendste Freundin*), nebo bratrskou lásku (*Liebe die Tugend wie Dich liebt.*). Někdy bylo na vzájemné přátelství zapisovatele s majitelkou

²⁰⁵ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 403.

²⁰⁶ M. LENDEROVÁ, *K hříchů*, s. 200.

poukazováno jen prostým záznamem (*FREUNDSCHAFT*). Někteří ze zapisovatelů neopomenuli do záznamu vepsat to, že byl pořízen „na památku“ (*zur Erinnerung*). Jiní zapisovatelé vepisovali do památníku výzvu majitelce, aby si při čtení záznamu na ně vzpomněla (*Erinnern Sie sich, bei Lesung dieser Zeilen.*). Jedna ze zapisovatelek zase upozorňuje ve svém záznamu na to, že s majitelkou památníku nestrávila až tak dlouhý čas, ale přesto jí za ten krátký čas vzniklo mnoho vzpomínek.²⁰⁷ Zápisy byly velice vroucné: „*Ich will ins Stam[m]buch dir des Herzens Wunsch einschreiben.*“, nebo: „*Ew[i]ger Freundschaft Glück berauscht!*“ K zdůraznění pouta přátelství byly využity již zmiňované metafory: „*Aus trauter Freunde Kreis uns bannt.*“ a „*Und kein Faden in dem Band zerreißen [!], das die Freundschaft um uns Beide knüpft!*“ O lásce by mohl vypovídat zápis od Karla S.: „*Und Karl kom[m]t wie vor[n]herein Naar [!].*“ Ovšem menším písmem záznam doplnil: „*aber ein guter*“.

Z památníku slečny Zimmerové se díky zapisovatelům můžeme dovědět i o tom, jaké měla vlastnosti, anebo jak vypadala. Záznamy jsou ale často až přespříliš sentimentální a málokterý ze zapisovatelů by chtěl vepsat do památníku zápis, který by vyvolal špatnou vzpomínku na něho samého. Proto musíme tyto záznamy číst s odstupem. „*Poli, honnête et d'une humeur affable. On est souvent aimable par douceur. C'est la bonté qui charme notre coeur.*“ Z tohoto záznamu se dovídáme o její zdvořilosti, čestnosti, laskavosti a vlídnosti doprovázené její dobrotou, která uchvacuje srdce. Často využívané slovo ve spojení se slečnou Zimmerovou je ctnost: „*O' vous, en vertus [!] si féconde. Aimable par votre douceur.*“ nebo: „*Sie beglückt durch Wissenschaft und Tugend.*“ Dobrymi vlastnostmi se památník jen plnil: „*Heiterkeit und froher Sinn.*“, nebo „*Dich liebreich, gefällig und hold!*“ a mnohé další zápisy, které ukazují na vlastnosti slečny Zimmerové. Pouze v jednom ze záznamů je odkaz na to, jak mohla slečna Zimmerová vypadat: „*Die Wangen wie Rosen, die Locken wie Gold.*“²⁰⁸ Dle oslovení *Freundin*, jež bylo v záznamu užito, se domnívám, že tento popis náležel právě slečně Zimmerové. V dalším ze zápisů se dovídáme o prosbě zapisovatelky, která si přeje, aby slečna Zimmerová byla ještě pohlednější a tvrdí, že slečna na svůj věk vypadá mladě (*Und wirf erst spät noch einen Blük [!]. Auf deiner Jahre frohe Jugend. Und mich, als deine Freundin stehts [!] zurück.*).

²⁰⁷ Viz záznam č. 8, jež zapsala Clara Siebert.

²⁰⁸ Viz záznam č. 15.

V jednom ze zápisů byla využita květomluva.²⁰⁹ Ta byla oblíbená již od počátků památníků. „Význam květin, rostlin a bylin se stal významným komunikačním prostředkem při flirtu: láska bez konce byla symbolizována rozmarýnem, červená růže platila za mírnost, laskavost, shovívavost a červené poupě znamenalo „miluji tě“.“²¹⁰ Květiny se staly oblíbeným prvkem v památnících, ať už malované, anebo byly zmíněné v písemném záznamu. Oblíbené se staly především růže, fialky, lilie a pomněnky, jež nesly symbolický význam.²¹¹

V památníku slečny Zimmerové se nachází tyto záznamy s květinami: „*die Wangen wie Rosen*“, „*mit Lilienstängel und Rosen prangend*“, „*zu Myrthen und im[m]ergrün traulich gebunden*“, „*Das Weilchen, das zarte Vergissmeinnicht keimet.*“ První ze zápisů, spíše než květomluva, má význam ve smyslu přirovnání. Ale další odkazuje na lilii, jež symbolizuje skromnost a nevinnost.²¹² Další květinou je myrta, která údajně říká: vítězstvím naší lásky bude manželství²¹³ a poslední je pomněnka, která je užívána často, jelikož symbolizuje vzpomínání.²¹⁴

Sentence z knih byly užity v památníku tři ve dvou záznamech.²¹⁵ Zapisovatelé vybrali části, jež obsahovaly klasické výrazy objevující se v památnících jako „*drahé a počestné vzpomínky*“, „*ctnost*“ a „*lidské štěstí*“. Vzpomínky ve spojení s radostmi a strastmi obsahuje záznam v italštině (*Fra le care memorie, ed onorate. Mi' sarai nelle gioje e negli affan'i.*). K tomu, aby majitelka pěstovala vědu, ctnost a umění nabádá francouzský zápis (*Cultive les science, les vertus et les arts.*) a záznam ve španělském jazyce upozorňuje na pomíjivost lidského štěstí (*Toda la dicha humana en fin pasa como sueño.*). Otázkou zůstává, jestli si sentence vybírali na základě tematického obsahu, nebo ho prostě někde opsali.

3. 9 Rozbor výtvarného vyobrazení²¹⁶

Obrazová výzdoba památníků byla ovlivněna *biedermeierem*, v době předminulého století začínaly plnit stránky vlastní výtvoř. Často tvůrci maleb do památníku využívali akvarelových a pastelových barev. Jedním z oblíbených motivů byly květiny jako růže, fialky, pomněnky se skrytým významem vyjádřeným

²⁰⁹ Ke květomluvě B. KRAFFT, *Vergißmeinnicht*.

²¹⁰ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 389.

²¹¹ TAMTÉŽ, s. 399.

²¹² Josef KLEMPERA, *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*, Praha 1996, s. 111.

²¹³ TAMTÉŽ, s. 132.

²¹⁴ TAMTÉŽ, s. 152.

²¹⁵ Viz záznam č. 8 a 13.

²¹⁶ Viz Příloha č. 5 – Obrazová část památníku.

květomluvou.²¹⁷ V památníku slečny Zimmerové se nachází pět obrázkových příloh, které vznikly pod vlivem tohoto stylu.

První z nich je skála v pražské Šárce, která vyvolává dojem vzpomínky na chvíle strávené v tomto údolí. Vyobrazení skály zabírá více jak polovinu stránky. Na skále je vepsáno: „*Erinnerungen an die Scharka 1827.*“ Celý obraz doplňují zelené keře a v pozadí se nacházejí domy ležící v údolí. Jedná se o kresbu perem vybarvenou nejspíše vodovými barvami.

Další vyobrazení symbolizuje připomínku smrti. Skládá se z náhrobku, jež je umístěn pod stromem, který je obklopen motivem barevných květin. Opět jde o kresbu perem vybarvenou vodovými barvami, ale mnohem výrazněji než u prvního obrázku.

Třetí z obrázků ve zkoumaném památníku znázorňuje perokresbu lebky se zkříženými hnáty.

Perokresba s věncem na první pohled připomíná rytinu, ale jelikož není vidět vtlak, jednalo se o špatný předpoklad.

Poslední z vyobrazení je nejvíce propracované. V popředí se nacházejí přesýpací hodiny na podstavci zleva obklopené kulečnickovými koulemi, jež jsou složeny do tvaru trojúhelníku. Bezprostředně za hodinami se nachází dva překřížené tubusy s knihou uprostřed. Za touto částí nalevo stojí dřevěný sud. Nad hodinami se vyskytuje přilba s peřím obklopující z každé strany dva prapory s bodcem, nad nimi se spojují tři kopí svázané dohromady mašlí. Na dvou z kopí jsou připevněny pistole natočené hlavní směrem dolů. Přesýpací hodiny značí symbol plynoucího času a smrti, protože po přesypání písku se musí opět otočit, jsou z tohoto důvodu také symbolem konce a nového začátku cyklů či epoch.²¹⁸ Obrázek lebky se zkříženými hnáty a přesýpací hodiny maloval nejspíše ten samý autor, jelikož tahy perem a celkové provedení jsou dost podobné.

Motiv smrti nebyl tedy nic neobvyklého, poukazoval na pomíjivost lidského života. Zobrazení lebky, přesýpacích hodin, pomníků a dalších připomínek na smrt plnily stránky památníků doby romantismu.²¹⁹ Malůvky květin se uvádějí do souvislosti s dušemi zemřelých, symbolizují též pomíjivost a nestálost.²²⁰ Změny nastaly i v samotném procesu umírání, i přes osvícenskou skepsi se během celého 19. století lidé stále modlili za „dobrou smrt“. Dále také přetrvávala v myslích lidí myšlenka

²¹⁷ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 399.

²¹⁸ Udo BECKER, *Slovník symbolů*, Praha 2002, s. 233.

²¹⁹ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 403.

²²⁰ U. BECKER, *Slovník*, s. 141.

na „ars moriendi“, tedy na „umění umírat“.²²¹ Neustále se objevovaly připomínky na smrt v podobě „memento mori“.²²² Z osvícenství přetrvalo to, že smrt je důstojná a jedinečná, znázorňována diskrétněji a často pojata sentimentálně. Těžiště se přesunulo od zesnulých k pozůstalým a začala se stírat hranice tohoto a onoho světa. Od baroka až k romantismu a k biedermeieru působila tendence k negeometrickým, organickou přírodou asociujícím motivům a tvarům.²²³ Romantismus preferuje malebnost, proto se dostávaly na stránky památníků různé idylické obrázky, a to i ty, které se týkaly smrti jako ukončení života.

²²¹ Vít VLNAS, *Druhý život barokního pohřbu*, in: Helena Lorenzová - Taťána Petrasová (edd.), *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*, Praha 2001, s. 5-425, zde s. 15.

²²² M. RYANTOVÁ, *Smrt v raně novověkých památnících*, in: Jitka Radimská (ed.), *Vita morsque et librorum historia (Opera romanica 9)*, České Budějovice 2006, s. 89 – 108.

²²³ Roman PRAHL a kol., *Umění náhrobku v českých zemích let 1780 – 1830*, Praha 2004, s. 217.

4. Slečna Zimmerová

4. 1 Majitelka památníku

O tom, jaká byla jeho majitelka, památník příliš neříká. O jejím zevnějšku se ze zápisů dovídáme jen toto: „*Freundin! Dich liebreich, gefällig und hold! Mit leichten [!] Gewande von Aether umgeben. Die Wangen wie Rosen, die Locken wie Gold.*“²²⁴ Dle oslovení *Freundin*, se domnívám, že tento popis náležel právě slečně Zimmerové. Ale co se týká jejich vlastností, obzvláště těch kladných, setkáváme se s nimi skoro v každém záznamu. Zdvořilá, čestná, laskavá, dobrotivá, ctnostná, tato slova se objevují na stránkách památníku a představují ideál, jenž plnil stránky těchto rukopisů. Tato označení musí být brána s odstupem, jelikož zapisovatelé chtěli, aby na ně byla uchována pěkná vzpomínka. A v neposlední řadě to také odpovídalo dobové mentalitě, vyjadřování a zvyklostem.

Na základě záznamů, které obsahuje památník, se postupně ukazovalo společenské prostředí, z něhož slečna Zimmerová pocházela. Rýsoval se okruh jejích přátel, přítelkyň a snad i ctitelů. K zjištění zázemí majitelky památníku napomohli zejména ti, kteří se do památníku podepsali, a tím pádem nevytvořili anonymní záznam. Záznam, který byl ze všech nejpestřejší, zápis od Antoina Fischkandla, jako první pomohl k odhalení dalšího okruhu přátel slečny Zimmerové. Eduard Antoine Fischkandl byl autorem hudebniny *Six valse avec coda*,²²⁵ jejímž vydavatelem byl V. A. Ryba.²²⁶ Tato dvě jména dále napomohla vykreslit další známé majitelky památníku.

Tento vydavatel do památníku slečny Zimmerové také zapsal věnování, a to hned ve dvou zápisech.²²⁷ První zápis učinil 23. března 1822, druhý následoval až čtyři roky poté, a to 18. září 1826. V prvním zápisu se V. A. Ryba omezil jen na pouhé: *FREUNDSCHAFT*, ale v druhém napsal jeden z nejobsáhlejších záznamů v celém památníku. Tento záznam je plný melancholie a smutku. Již nadpis nad věnováním není zrovna povzbuzující (*Litten*) a při hlubším začtení se do záznamu evokuje spíše smutek zapisovatele, než věnování, na které by si měla majitelka

²²⁴ Záznam č. 15.

²²⁵ Antoine Eduard FISCHKANDL, *Six valse avec coda*, Praha s. a. Odkaz na hudebninu je k dispozici v katalogu Národní knihovny <http://aleph.nkp.cz/publ/skc/005/46/48/005464815.htm> (k 22. březnu 2013).

²²⁶ Viz pobytová přihláška uložená v NA, odkaz je k dispozici na <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?session=15b8790213911b725d072f941a09d79032931f89837c877617ab342b70284dee&action=image&record=3> (k 8. dubnu 2013).

²²⁷ Záznam č. 21 a 22.

vzpomenout s úsměvem na rtech. Opět i v tomto případě je otázkou, zda šlo o skutečné rozpoložení autora záznamu, nebo o módní výraz dobové mentality.

4. 2 V. A. Ryba

Toto jméno v památku napomohlo odhalit, kdo se přesněji skrývá za slečnou Zimmerovou.

Jméno Ryba není zcela neznámé. První jméno, které se většině lidí ve spojitosti s tímto jménem vybaví, je Jan Jakub Ryba a jeho skladba *Česká mše vánoční*.²²⁸ Tato dodnes oblíbená vánoční píseň vyvstane v mysli většině populace asi jako jediná, ale Jan Jakub Ryba je autorem více než 1000 skladeb jak duchovních, tak světských. Jan Jakub Ryba se narodil 27. října 1765 v Přešticích, v patnácti letech se dostal do Prahy na Piaristické gymnázium, kde se mu otevřel bohatý kulturní pražský svět. Po ukončení studií se vrátil zpět domů na uvolněné učitelské místo. Jako učitel se roku 1788 dostal do Rožmitálu.²²⁹ O dva roky později se oženil s Annou Láglerovou (1772 - 1823). Sňatek byl uzavřen 26. července 1790. Spolu měli třináct dětí, ale z těch se dožilo dospělého věku jen sedm. Svůj život Jan Jakub Ryba končí sebevraždou 8. dubna 1815. Zůstalo po něm tedy sedm dětí, čtyři synové a tři dcery. Synové se oženili pouze dva, jeden z nich měl potomky a druhý zůstal bezdětný. Rybovy dcery se všechny provdaly.²³⁰

Nejstarším synem manželského svazku Jana Jakuba a Anny Rybových, který se dožil dospělosti, byl Josef Jakub Jan Arnošt (1795 – 1856) - ten vystudoval v Praze a stal se očním lékařem, poté profesorem a v neposlední řadě i děkanem lékařské fakulty. Druhý potomek nesl jméno Vilém (Josef, Alexandr, Prosper), narodil se roku 1797, studoval v Praze, poté učil v Rožmitále, ale nesložil závěrečnou zkoušku, proto se rozhodl narukovat. Nakonec zemřel jako voják ve Veroně v roce 1822. Další syn Václav Jakub Prosper byl majitelem „Uměleckého závodu Václava Alexe Ryby“, narodil se v roce 1800 a zemřel o třiašedesát let později. Posledním synem byl Jakub Jan Filip, jenž působil jako hospodářský úředník.²³¹

²²⁸ V práci užívám zažitou podobu jména Jan Jakub Ryba, správně by měla být užívána podoba: Jakub Jan Ryba. Viz *OSN 22*, Praha 1904, s. 390.

²²⁹ V Rožmitále pod Třemšínem se v muzeu nachází „Pamětní síň Jakuba Jana Ryby“. A dnes zde působí Společnost Jakuba Jana Ryby, odkaz na Společnost je k dispozici na <http://www.jakubjanryba.cz/> (k 3. dubnu 2013).

²³⁰ I. HOYER, *O předcích*, s. 13-16.

²³¹ TAMTÉŽ, s. 16-20.

Dle dat narození a úmrtí by mohli vyhovovat záznamu ve zkoumaném památníku všichni čtyři synové,²³² ale dle iniciál uvedených v něm pouze dva z nich. Tedy Vilém Josef Alexandr Prosper a Václav Jakub Alex Prosper.²³³ V. A. Ryba byl ale jen jeden, a to ten který působil v Praze a který se také oženil. Což odpovídá druhému z výše uvedených bratrů. Byl to knihkupec, papírník, majitel nakladatelského závodu a přísežný znalec v oboru papírnictví a uměleckých předmětů. Oženil se v roce 1839 s Terezií Zimmerovou, tedy s majitelkou zkoumaného památníku. Vyučil se u jejího otce – starožitníka a obchodníka s uměleckými předměty Franze Zimmera,²³⁴ u něhož působil jako účetní v jeho pražském závodě. Po svatbě s jeho dcerou po něm obchod, který se nacházel v Jezuitské (dnešní Karlově) ulici²³⁵ na Starém Městě, převzal. Terezie zemřela již v roce 1848 a její manželství s Václavem Alexem Rybou bylo bezdětné.

Václav Alex prodával i díla svého otce (1829, hudebnina *Dar pilné mládeži*), dále vydal *Zoologickou loterii* (1838) a rytiny Vincence Morstadta,²³⁶ jeho dětem byl nakladatel Ryba dokonce za kmotra. Dále vydal i dílo Bedřicha Peška, jež nese název *Slova do kněh památních* (1849)²³⁷ a věnuje se tematice památníků. Ve *Slovech* lze najít příklady sentencí, které byly vpisovány do těchto rukopisů. Jeho hlavní nakladatelskou činností bylo vydávání hudebnin. Pár jich bylo již zmíněno výše. Především se jednalo o různé druhy tanců, jako jsou kvapík, valčík, dále o árie a sóla pro rozličné hudební nástroje.²³⁸

²³² Viz Příloha č. 3 Rodokmen Jana Jakuba Ryby a jeho rodiny.

²³³ Jméno Prosper získali tito dva synové po augustiniánském mnichovi, jímž byli pokřtěni. Uvádím jejich celá jména pro názornost, k zdůraznění byly iniciály zvýrazněny tučně.

²³⁴ Údaje o Franzi Zimmerovi jsou čerpány z pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství. Přihláška je k nahlédnutí v digitalizované podobě na stránkách NA <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?session=3f449c238faae349400b454021ca83308161167ba8f50308f0b1d47f6628ae98&action=image&record=1> (k 8. dubnu 2013).

²³⁵ V domě č. p. 141/I.

²³⁶ Narozený v roce 1802 v Kolíně, zemřel roku 1875 v Praze, český malíř a kreslíř, veduty Prahy z první poloviny 19. století, studoval na právnické fakultě, od roku 1867 se věnuje jen malířství, 1825 vydal *Ansichten von Prag*, další vyšel v letech 1829 až 1830. Viz <http://www.libri.cz/databaze/kdo18/search.php?zp=2&name=MORSTADT+VINCENC> (k 8. dubnu 2013).

²³⁷ Toto dílo se nachází v digitalizované podobě na http://books.google.cz/books?id=JTOYAAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (k 10. dubnu 2013).

²³⁸ Soupis autorů a názvů hudebnin viz Tabulka č. 3 – Nakladatelská činnost V. A. Ryby. Informace o hudebninách jsou čerpány z katalogu a databáze Národní knihovny ČR pod heslem Ryba s upřesněním, že se jedná o nakladatele, k dispozici je odkaz http://aleph.nkp.cz/F/7NHIG6H9K62EUXBLXI3YCD9CCMRKVC43D8DDKAID1K9UBM8R6K-19107?func=findb&find_code=WPB&request=ryba&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=Y&x=19&y=11 (k 10. dubnu 2013).

V. A. Ryba umírá v roce 1863 v třiašedesáti letech na zápal plic.²³⁹

4. 3 Terezie Zimmerová (1806 – 20. března 1848)

Na základě záznamů, jež byly uvedeny ve zkoumaném památníku, se jeví, že jeho majitelkou byla právě Terezie Zimmerová. K odhalení její osoby pomohly dva zápisy od výše zmiňovaného V. A. Ryby, jenž byl jejím manželem. Záznamy od něho byly uvedeny v památníku v roce 1822 a 1826, tedy v době, kdy ještě nebyl s Terezií ženatý (svatba se konala až v roce 1839), ale již působil v Praze, a to nejspíše v závodu Tereziina otce. Terezie Zimmerová pocházela z rodiny obchodníka Franze Zimmera. Celý svůj život prožila po boku dalšího obchodníka, a to v Praze na Starém Městě. Proto nejvíce jejích záznamů pocházelo právě z Prahy. Zemřela bezdětná v jednačtyřiceti letech.

Alespoň kusé informace o životě Terezie Zimmerové a o životě jejího manžela nashromáždil Ing. Ivan Hoyer (1918 – 2005), jenž bádá v pražských archivech, kde prostudoval písemnosti (matriky, sbírky pražských pobytových přihlášek a další) a vytvořil tak základnu pro další bádání.²⁴⁰

Terezie dle výše naznačených souvislostí pocházela z měšťanských kruhů, pohybovala se v obchodnickém prostředí, které ji obklopovalo již od dětství, jelikož její otec vlastnil obchod se starožitnostmi a i celý její další život byl spjat s obchodem. Otázkou je, jak příliš byla zasvěcena do světa obchodu, jestli se o něj zajímala, anebo svůj čas věnovala rodinným povinnostem. Muž v 19. století zastupoval rodinu navenek, rodina na něm byla závislá po stránce ekonomické, stál v jejím čele, a tak žena, jež se starala o domácnost, byla vyloučena jak z politiky, tak z profesního uplatnění. Žena stála až na druhé příčce v rodinné hierarchii, v 19. století své postavení brala většina z nich za samozřejmost.²⁴¹ Jejím hlavním zájmem měla být domácnost a starost o ni. „Manželka měla domu, jeho nejbližšímu okolí a rodině věnovat veškerý svůj čas, dovednosti a sílu.“²⁴² Hlavním zájmem Terezie Zimmerové byla tedy nejspíše starost o to, aby její manžel byl spokojený.

K tomu, aby majitelce někdo vytvořil záznam do památníku, postačily různé příležitosti jako návštěvy, oslavy anebo významné události spojené s jejím životem.²⁴³

²³⁹ I. HOYER, *O předcích*, s. 20.

²⁴⁰ Informace o tomto bádání pocházejí z již výše uvedeného odkazu na Společnost Jakuba Jana Ryby.

²⁴¹ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (edd.), *Žena*, s. 311.

²⁴² TAMTÉŽ, s. 312.

²⁴³ M. RYANTOVÁ, *Památníky*, s. 383.

Návštěvy měly svá pravidla, týkala se denní doby i trvání návštěvy.²⁴⁴ Stejně tak se dělo i u různých oslav. I když se většina ze zapisovatelů podepsala, tyto osoby zůstaly skryty za svými jmény, jelikož většina z nich se ztratila v toku času a nešla vypátrat. Ale i těch málo z nich, kteří se dali odhalit, ukazují na prostředí, z něhož Terezie Zimmerová pocházela. Do památníku se jí zapsal již výše několikrát zmíněný Antoine Fischkandl, jehož hudebninu *Six valse avec coda* vydal Umělecký závod Václava Alexe Ryby. Hudebnina není datovaná, ale zápis v památníku ano. Stojí zde datum 5. března 1825. Zápis Antoine Fischkandl provedl o čtrnáct let dříve, než se Václav Alex Ryba oženil s Terezií Zimmerovou. Dalo by se tedy předpokládat, že tohoto hudebního skladatele znala Terezie dříve než její manžel, nejspíše z obchodu jejího otce Franze Zimmera. Před jejich svatbou ho nejspíše znal i Václav Alex Ryba, který pracoval pro Tereziina otce, ovšem tuto skutečnost nelze ověřit, jelikož není známo datum jeho příchodu do Prahy. Pokud ale již v tomto městě byl, je veliká pravděpodobnost, že i V. A. Ryba se znal se skladatelem, jelikož spolu se svou nastávající měli dozajista společný okruh známých.

Další pozoruhodnou osobou, která do památníku provedla zápis, je Karl Kirchner (1821 – 1901). Svůj zápis provedl ve svých čtrnácti letech. Později se z něj stal velkostatkář. V roce 1862 koupil statek Lochkov, od roku 1863 působil ve Vlastenecko-hospodářské společnosti, poté se stal náhradníkem přisedících zemského soudu (1866) a nakonec v roce 1866 získal post zemského poslance.²⁴⁵ Aniž by to tedy Terezie Zimmerová v době zápisu tušila, získala zápis od muže, jenž se později dostal na přední místo v politice.

Poslední zápis, o kterém se chci zmínit v souvislosti s odhalováním společenského prostředí, je od Tereziina bratra Carla Antona Zimmera. Své sestře se do památníku zapsal jako první. Byl to sice syn obchodníka, ale obchod dědila po otci jeho sestra se svým manželem. Lze se tedy domnívat, že Carl zemřel příliš mladý na to, aby zdědil obchod, nebo v tom horším případě, že byl vyděděn.

Zápisy, jež jsou obsaženy v památníku, nepocházejí jen z měšťanského, ale i ze šlechtického prostředí. Dva ze zapisovatelů užili ve svém jméně *von*, čímž jasně naznačili svůj původ. Byli to *Karl von Kirchner* a *Sophie von Kade*, ti pocházeli ze šlechtických kruhů. Bohužel o Sophii von Kade se nepodařilo nic bližšího zjistit.

²⁴⁴ M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR (edd.), *Žena*, s. 322.

²⁴⁵ M. LIŠKOVÁ, *Slovník*, s. 139.

Do zkoumaného památníku se zapsal i Angličan *John Stuvart Dixon*, který se podepsal pod svůj francouzský zápis. Národnost lze usuzovat i z iniciál, jeden ze záznamů do památníku učinil *G. di W*, lze dle uvedeného zápisu předpokládat, že se jednalo o Itala.

O Terezii Zimmerové toho příliš nevíme, ale záznamy v památníku naznačují, z jakého prostředí pocházela, ukazují na to, s jakými lidmi se scházela, z jakých společenských kruhů pocházeli její známí a v některých případech záznamy poukazují i na stupeň vzdělání zapisovatelů.²⁴⁶

²⁴⁶ Viz kapitola 2.

Závěr

Bakalářská práce *Památník slečny Zimmerové z let 1818 – 1837* zpracovala specifický památník z 19. století. Práce se zaměřuje na měšťanské prostředí a studium památníků na počátku 19. století s přihlédnutím ke vzdělanostní a jazykové úrovni, která vyplývá z tohoto pramene osobní povahy.

Památníkům v 19. století nebyla věnována náležitá badatelská pozornost, jelikož doposud směřoval zájem o tyto rukopisy k ranějším dobám a zaměřoval se na vyšší vrstvy, a to především na šlechtické prostředí. Památníky byly dlouhou dobu přehlíženy a většina zájemců o studium pramenů osobní povahy se věnovala jiným dokumentům, jako jsou deníky, memoáry, autobiografie a mnohé další, jež byly vedeny na přelomu dvou epoch.

Doba první poloviny 19. století byla v Habsburské monarchii, jejíž součástí byly i české země, založena na prosazování vůle císaře Františka I., poté jeho syna Ferdinanda I. a ministra zahraničí, později státního kancléře Metternicha. Neustále přetrvávalo stavovské rozdělení společnosti a započínaly se projevovat emancipační tendence. Habsburkové se snažili o vytvoření jednotné říše s jednotným jazykem, tedy němčinou, což se nelíbilo menším národům, jež byly součástí říše. Jazyková situace v celé říši byla velice složitá, a to nejen navenek ve fungování tohoto soustátí, ale i v každodenním životě. Mnohá manželství byla dvojjazyčná, většinou se tedy i v rodině užívaly dva jazyky. Tomu nasvědčuje i měšťanská společnost v Praze, kde bývaly rodiny bilingvní, na úřadech se musela užívat němčina, protože to byl jazyk nařízený státem. Ale jak to vypadalo s jazykem v každodenním životě měšťanů, který z jazyků preferovali v rodině jako hlavní komunikační prostředek, na to mohou odpovědět i prameny osobní povahy. Právě na příkladu zkoumaného památníku je naznačena i jazyková otázka.

Zkoumaný památník je velice pestrý, alespoň co se týká jazykových záznamů. Všechny jsou cizojazyčné a již několikrát bylo podotknuto, že se jedná o sedmáct německých zápisů, pět francouzských, italský zápis a poté o kombinaci německo-francouzského a francouzsko-španělského zápisu. Zapisovatelé tedy užívali běžně používané jazyky na počátku 19. století. Vše naznačuje tomu, že slečna Zimmerová ovládala dozajista německý jazyk, snad i francouzštinu. To, že pocházela z německy mluvící rodiny, ukazuje i záznam od jejího bratra, jež uvedl podobu svého jména v tomto jazyce (*Carl Anton Zimmer*) a nejspíše i ona se podle dobového zvyku psala

Terezie Zimmer. Italský a španělský záznam mají podobu sentence opsané z knihy. Otázkou tedy zůstává, zda zapisovatelé těchto záznamů sami tyto jazyky znali, anebo je prostě opsali z knih, aniž by věděli, jaký mají význam.

V jedné z kapitol této práce je zachycena cesta k odhalení života slečny Zimmerové, která žila v Praze a byla ženou nakladatele. Možná se i zajímala o chod obchodu svého manžela, snad mohla i pomáhat v jeho nakladatelství, v němž strávila celý svůj život. Majitelka památníku se totiž pohybovala v obchodnickém prostředí již od dětství, jelikož její otec vlastnil obchod se starožitnostmi. Pocházela tedy z měšťanských kruhů, i když v jejím památníku jsou dva zápisy od představitelů šlechty, což ukazuje na kontakty nejen s měšťany, ale i s vyšší společností. Skoro všechny zápisy byly zapsány v Praze v rozmezí let 1818 – 1837.

Většina žen a dívek byla na počátku 19. století bilingvních, tedy to znamená, že ovládaly dva jazyky současně. Byla to v mnoha případech němčina a druhý jazyk byl vázán na kruhy, z nichž dotyčná pocházela. Ve šlechtickém prostředí to bývala francouzština, v nižších vrstvách na druhou stranu převažovala čeština. Ovládnutí a znalost dalších cizích jazyků byly spíše výjimkou. Němčina byla velice často užívaným jazykem, už jen proto, že byla privilegovaná v oficiálním styku a také znamenala v měšťanské společnosti společenský postup. Dle užívaných jazyků nejen mluvčího, ale i prostředí, které ho obklopovalo, můžeme zjistit komunikační síť, jazykovou vybavenost a dovednost ovládat příslušný jazyk.

Na přelomu 18. a 19. století většina z jazyků nemá svou ustálenou podobu. V práci bylo k záznamům nahlíženo podle dnešních pravidel pravopisu a podle nich byly i zápisy opravovány. Na úroveň a znalost jazyka také ukazuje volba témat, které zapisovatelé vkládali do svých záznamů, a básnické prostředky, které užívali. Čím složitější obrat vymysleli, tím více zaujali pozornost čtenáře a dozajista i majitelky památníku. Další z otázek, která v souvislosti s chybováním vyplývá na povrch, je, že zapisovatelé nemuseli jazyk, v kterém vytvořili záznam, ovládat a mohli ho jednoduše někde opsat, nebo jim zápis mohl někdo diktovat a tím, že neznali správné znění slov, se dopouštěli chyb. Z tohoto pohledu jsou zajímavým pramenem i vzorové knihy památníků, které obsahují sentence, jež se často do památníků opisovaly. Celkově se ale jazyková stránka od ranějších dob proměnila. Na stránkách památníků se již neobjevují jazyky jako je latina, řečtina, hebrejšтина, ale národní jazyky, nebo jazyky, které se běžně užívají v okolí majitele památníku. Stejně je tomu i u předkládaného památníku.

Záznamy, které se nacházejí na stránkách památníku slečny Zimmerové, naznačují i prostředí, ve kterém se pohybovala a které ji obklopovalo, s jakými lidmi se scházela a z jakých společenských kruhů pocházeli její známí. O Terezii Zimmerové a zapisovatelích v jejím památníku toho příliš nevíme. Většinou se jednalo o pražské měšťanské kruhy, kde hlavním dorozumívacím jazykem byla němčina. Až na pár výjimek se jedná o neznámé osoby, které tím, že vytvořily záznam do památníku, navždy zanechaly připomínku majitelce památníku na ně a na chvíle s nimi strávené. K zjištění zázemí majitelky památníku, napomohli zejména ti, kteří se do památníku podepsali, a tím pádem nevytvořili anonymní záznam. O majitelce samotné se z památníku dovídáme velice málo. Zápisy jsou vedeny dle dobové mentality. Zapisovatelé se tedy o slečně Zimmerové vyjadřují velice lichotivě a stránky památníku plní slova chvály.

První polovina 19. století je spjata s *biedermeierem*, stylem v prvé řadě měšťanů, který se vyznačuje ukázkami šťastného domova, v němž hlavní roli hraje především účelnost. Právě tato idyličnost v mnoha případech doprovázená sentimentalitou ovlivňuje památníky, jež vznikají v této době.

Biedermeierem byla ovlivněna i obrazová výzdoba památníku slečny Zimmerové, v němž se nachází pět obrazových příloh. Využita byla v památníku typická vyobrazení, a to květiny a stále připomínaný motiv smrti, jenž poukazoval na pomíjivost lidského života. V této době zobrazení lebky, přesýpacích hodin, pomníků a dalších připomínek na smrt nebylo ničím neobvyklým a plnilo stránky památníků.

Prvotním zájmem bakalářské práce bylo vytvoření kritické edice s všestranným rozбором, jenž měl ukázat znalost a užívání jazyků v první polovině 19. století na základě zkoumaného památníku s přihlédnutím ke vzdělanostní úrovni dané doby. Rozbor zkoumaného rukopisu přispěl dále k poznání prostředí, z něhož majitelka památníku pocházela, k odhalení sítě jejich známých, k naznačení vazeb, které měli mezi sebou. Doufám, že předložená práce přispěje k poznání tohoto specifického pramene a dále k tomu jak byla vnímána žena jako držitelka památníku ve světle zápisů. Památník je sám o sobě zajímavým pramenem a mimo jiné ukazuje i na umělecký vkus zapisovatelů, dále na to jaký měli přehled o dobové literatuře a v neposlední řadě naznačuje, co pro ně znamenala hodnota přátelství, popřípadě lásky v době tak dramatické a bohaté na události jakou bylo období 19. století.

Seznam zkratek

a kol. – a kolektiv
atd. – a tak dále
cm – centimetr
č. – číslo
č. p. – číslo popisné
dopl. – doplňovací
ed. – editor
edd. – editoři
fj. – francouzský jazyk
GaHL – Genealogické a heraldické listy
hejtm. – hejtmanství
Ing. – inženýr
kart. – karton
KNM – Knihovna Národního muzea
Mgr. – magistra
NA – Národní archiv
např. – například
nj. – německý jazyk
obr. – obraz
okr. – okres
OSN – Ottův slovník naučný
r (v horním indexu) – recto
resp. – respektive
s. – strana
s. a. – sine anno
sign. – signatura
srov. – srovnej
sv. – svatý
šj. – španělský jazyk
tj. – to jest
tzn. – to znamená

tzv. – tak zvaný

v (v horním indexu) – verso

Seznam použitých pramenů, literatury a internetové zdroje

Prameny nevydané:

Knihovna Národního muzea, Praha (KNM) – Oddělení rukopisů a starých tisků

Památník slečny Zimmerové (1818 - 1837), sign. X I 12.

Národní archiv

Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 509, obr. 419.

(odkaz na <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?session=15b8790213911b725d072f941a09d79032931f89837c877617ab342b70284dee&action=image&record=3>, k 8. dubnu 2013)

Policejní ředitelství I, konskripce, kart. 731, obr. 528.

(odkaz na <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?session=3f449c238faae349400b454021ca83308161167ba8f50308f0b1d47f6628ae98&action=image&record=1>, k 8. dubnu 2013)

Prameny vydané:

CALDERÓN, Pedro, *La vida es sueño*, Madrid 1985, s. 159.

CALDERÓN, Pedro, *Život je sen*, Praha 1981, s. 142.

DELILLE, Jacques, *L'Homme des champs ou Les Géorgiques françaises*, Londýn 1820, s. 388.

FISCHKANDL, Antoine Eduard, *Six valse avec coda*, Praha s. a.

HRDLIČKA, Josef (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003.

LENDEROVÁ, Milena – PLŠKOVÁ, Jarmila (edd.), *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*, Praha 2006.

PODLIPSKÁ, Sofie, *Z let probuzení. Kniha první: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajske z let 1839-1844; Kniha druhá: Korespondence Bohuslavy Rajske a Františka Ladislava Čelakovského*, Praha 1872.

SVĚTLÁ, Karolina, *Z literárního soukromí I.*, Praha 1959, s. 144-145.

TASSO, Torquato, *La Gerusalemme liberata*, Florencie 1818, s. 129.

TASSO, Torquato, *Osvobozený Jeruzalém*, Praha 1980, s. 86.

Literatura:

BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana, *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*, Praha 2010, s. 7-25.

BAHENSKÁ, Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005, s. 7-27.

BECKER, Udo, *Slovník symbolů*, Praha 2002.

BITTNEROVÁ, Dana, *Dětský památník – příklad transmise a transformace kulturního fenoménu*, in: *Transmise kultury a škola*, Cahier de CEFRES 19, Praha 1998, s. 159 – 170.

BUß, Wilfried, „*Mein Angedenken dir bewahre...“ Stammbuch – Album Amicorum – Posiealbum. Begleitheft zur Ausstellung im Emschertal-Museum Herne*, Schloß Strünkede 26. November 2000 – 18. Februar 2001, Schloß Strünkede 2001.

ČERNÝ, Václav, *Studie o španělské literatuře*, Praha 2008, s. 209.

DOLENSKÝ, Jan (ed.), *Dějiny pražského školství v letech 1860-1914 I.*, Praha 1920, s. 128.

DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002, s. 26-27.

FIEDLER, Alfred, *Vom Stammbuch zum Poesiealbum. Eine volkskundliche Studie*, Weimar 1960.

FRYČERA, Jaroslav a kol., *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*, Praha 2002, s. 221.

GÖHMANN-LEHMANN, Christine, „Freundschaft – ein Leben lang...“. *Schriftliche Erinnerungskultur für Frauen (Herausgegeben im Auftrag der Stiftung „Museumsdorf Cloppenburg. Niedersächsisches Freilichtmuseum“ von Helmut Ottenjann)*, Cloppenburg 1994.

GRAAK, Karl, *Poesiealbum. Poesiealbumverse aus dem 19. Jahrhundert*, Stuttgart 1965.

GRAAK, Karl, *Vergißmein nicht – gedenke mein. Vom Stammbuch zum Poesiealbum*, München 1982.

HORSKÁ, Pavla, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999, s. 86.

HOYER, Ivan, *O předcích a potomcích rodu Jakuba Jana Ryby*, GaHL 15, 1995, s. 13-26.

JUNGMANN, Josef, *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna I*, Praha 1989, s. 355.

KLEMPERA, Josef, *Květomluva, aneb, Řekni to květinou*, Praha 1996.

KRAFFT, Barbara, *Vergißmeinnicht – das Sinnige in Biedermeier*, in: Hans Ottomeyer – Ulrike Laufer (edd.), *Biedermeiers Glück und Ende... die gestörte Idylle 1815-1848*, München 1987, s. 137 – 162.

KUČEROVÁ, Vlasta, *K historii ženského hnutí v Čechách. Amerlingova éra*, Brno 1914, s. 46.

LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009.

LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (edd.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (edd.), *Osobní deník a korespondence. Snaha o reprezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření*, Pardubice 2004.

LENDEROVÁ, Milena, *A ptáš se, knížko má... Ženské deníky 19. století*, Praha 2007.

LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

LIŠKOVÁ, Marie, *Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1831-1913*, Praha 1994, s. 139.

MALÍNSKÁ, Jana, *Do politiky žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005, s. 9-77.

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef, *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha 2004, s. 98.

NEUDORFLOVÁ, Marie L., *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999, s. 5-38.

NEUDORFLOVÁ, Marie L., *K opomíjené historii českých žen před rokem 1914*, in: Jana Kohnová (ed.), *Dějiny a jejich přítomnost. Sborník přednášek pro učitele dějepisu*, Praha 1996, s. 6.

Ottův slovník naučný 19, 22-24, Praha 1902-1906.

PRAHL, Roman a kol., *Umění náhrobku v českých zemích let 1780 – 1830*, Praha 2004.

ROSSIN, Jürgen, *Das Poesiealbum. Studien zu den Variationen einer stereotypen Textsorte*, Frankfurt am Main-Bern-New York 1985.

RYANTOVÁ, Marie, *Osvícenská a preromantická mentalita ve světle památníků druhé poloviny 18. a počátku 19. století*, in: Jaroslav Lorman, Daniela Tinková, Rudolf Svoboda (edd.), *Post tenebras spero lucem: duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2008, s. 358 – 369.

RYANTOVÁ, Marie, *Památníky aneb štambuchy, to jest alba amicorum*, České Budějovice 2007.

RYANTOVÁ, Marie, *Vzdělanostní úroveň raně novověkých šlechtičen ve světle štambuchů*, in: *Česko-slovenská historická ročenka 2001*, s. 187 – 193.

RYANTOVÁ, Marie, *Smrt v raně novověkých památnících*, in: Jitka Radimská (ed.), *Vita morsque et librorum historia (Opera romanica 9)*, České Budějovice 2006, s. 89 – 108.

SCHULZE, Winfried, *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996, s. 28.

TERSCH, Harald, *Vielfalt der Formen. Selbstzeugnisse der Frühen Neuzeit als historische Quellen*, in: Thomas Winkelbauer (ed.), *Vom Lebenslauf zur Biographie, Geschichte, Quellen und Probleme der historischen Biographik und Autobiographik*, Horn – Waidhofen an der Thaya 2000 (Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes 40), s. 69-98.

VLNAS, Vít, *Druhý život barokního pohřbu*, in: Helena Lorenzová - Taťána Petrasová (edd.), *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*, Praha 2001, s. 5-425.

WIEDEMANN, Inge, *Herrin im Haus. Durch Koch- und Haushaltsbücher zur bürgerlichen Hausfrau*, Pfaffenweiler 1993, s. 52.

Internetové zdroje:

<http://aleph.nkp.cz/F/7NHIG6H9K62EUXBLXI3YCD9CCMRKVC43D8DDKAID1K9UBM8R6K->

[19107?func=findb&find_code=WPB&request=ryba&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=Y&x=19&y=11](http://aleph.nkp.cz/F/7NHIG6H9K62EUXBLXI3YCD9CCMRKVC43D8DDKAID1K9UBM8R6K-19107?func=findb&find_code=WPB&request=ryba&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=Y&x=19&y=11)

(odkaz na informace o hudebninách jsou čerpány z katalogu a databáze Národní knihovny ČR pod heslem Ryba s upřesněním, že se jedná o nakladatele, k 10. dubnu 2013)

<http://aleph.nkp.cz/publ/skc/005/46/48/005464815.htm>

(odkaz na dílo *Six valse avec coda* od Antoina Eduarda Fischkandla, k 10. dubnu 2013)

<http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?session=15b8790213911b725d072f941a09d79032931f89837c877617ab342b70284dee&action=image&record=3>

(odkaz na Národní archiv, kde je uložena pobytová přihláška pražského policejního ředitelství s údaji o V. A. Rybovi, k 8. dubnu 2013)

<http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?session=3f449c238fae349400b454021ca83308161167ba8f50308f0b1d47f6628ae98&action=image&record=2>

(odkaz na Národní archiv, kde je uložena pobytová přihláška pražského policejního ředitelství s údaji o Franzi Zimmerovi, k 8. dubnu 2013)

<http://www.jakubjanryba.cz/>

(odkaz na Společnost Jakuba Jana Ryby, k 3. dubnu 2013)

<http://www.libri.cz/databaze/kdo18/search.php?zp=2&name=MORSTADT+VINCENC>

(odkaz na informace o Vincenci Morstadtovi, k 8. dubnu 2013)

http://books.google.cz/books?id=JTQYAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

(dílo Bedřicha Peška, jež nese název *Slova do kněh památních*, k 10. dubnu 2013)

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Grafy

Graf č. 1 – Datace vložení záznamu

Graf č. 2 – Podoba podpisů

Graf č. 3 – Poměr počtu mužů, žen a nezařaditelných jmen

Graf č. 4 – Místa, kde byl učiněn záznam

Graf č. 5 – Užívané jazyky

Příloha č. 2 – Tabulky

Tabulka č. 1 – Seřazení podle jmen zapisovatelů

Tabulka č. 2 – Seřazení podle datace zápisu

Tabulka č. 3 – Nakladatelská činnost V. A. Ryby

Příloha č. 3 – Rodokmen Jana Jakuba Ryby a jeho rodiny

Příloha č. 4 – Ukázka písma v památníku

Ukázka č. 1 – Novogotická polokurzíva

Ukázka č. 2 – Humanistická polokurzíva

Příloha č. 5 – Obrazová část památníku

Obrázek č. 1 – Přední desky památníku

Obrázek č. 2 – Vzpomínka na údolí Šárka

Obrázek č. 3 – Pomník s květinami pod stromem

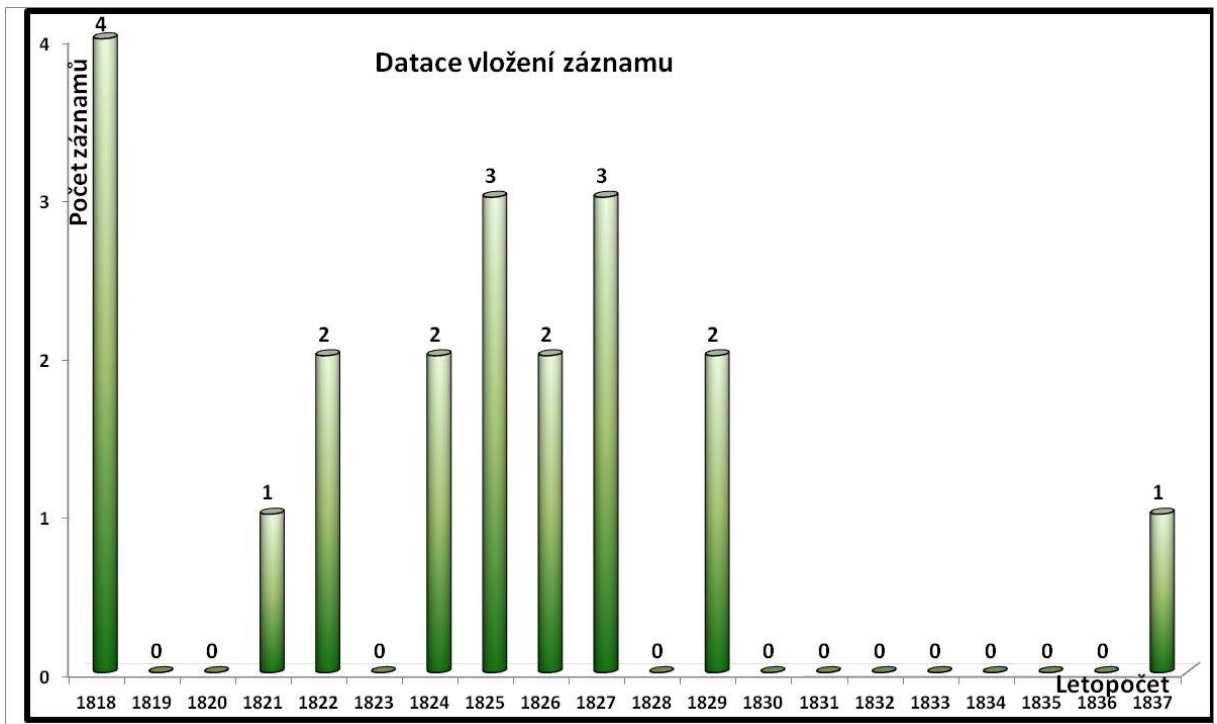
Obrázek č. 4 – Motiv lebky se zkříženými hnáty

Obrázek č. 5 – Květinový věnec

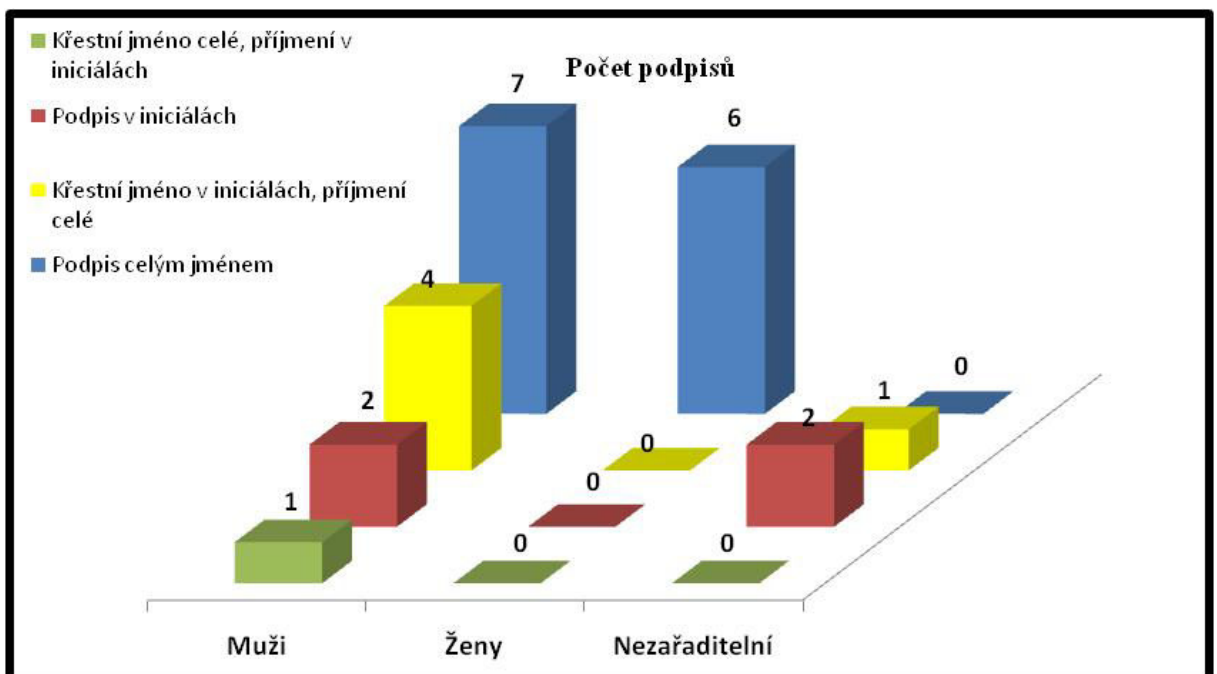
Obrázek č. 6 – Přesýpací hodiny

Příloha č. 1 – Grafy

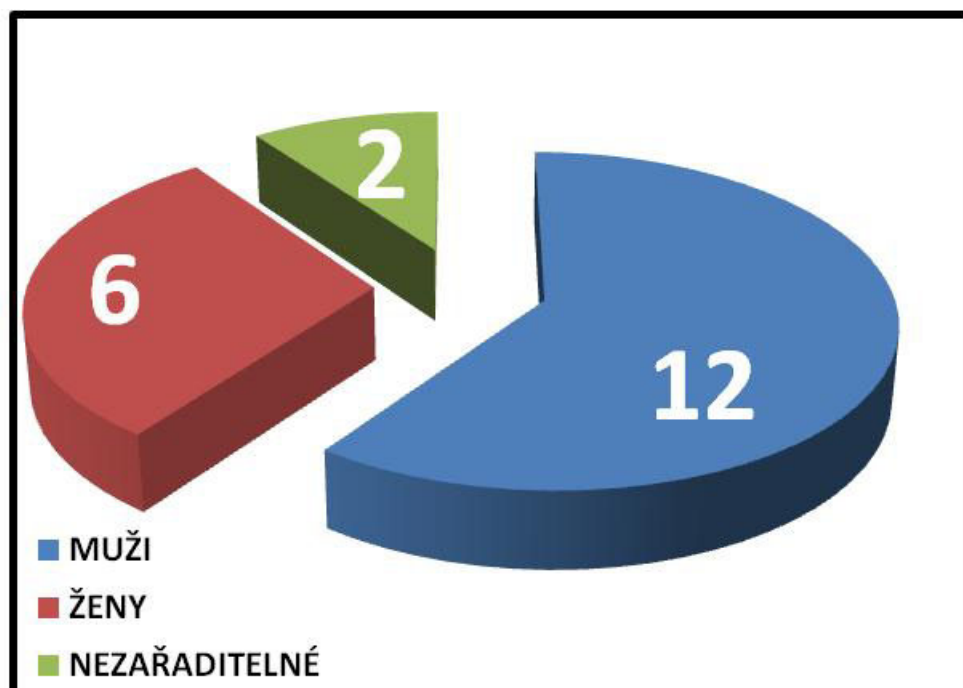
Graf č. 1 – Datace vložení záznamu

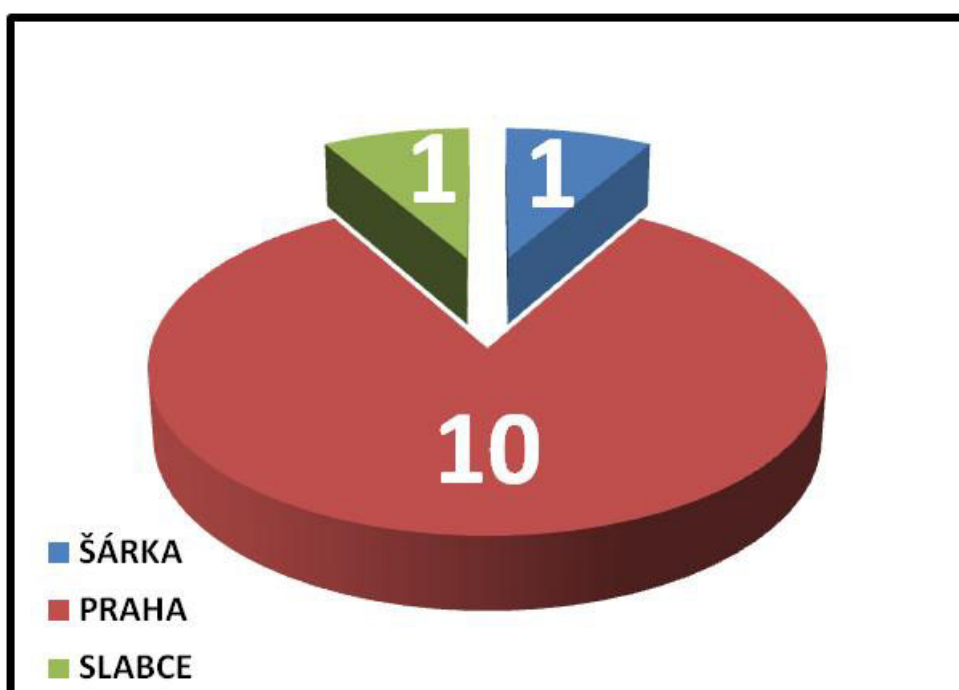
Graf č. 2 – Podoba podpisů

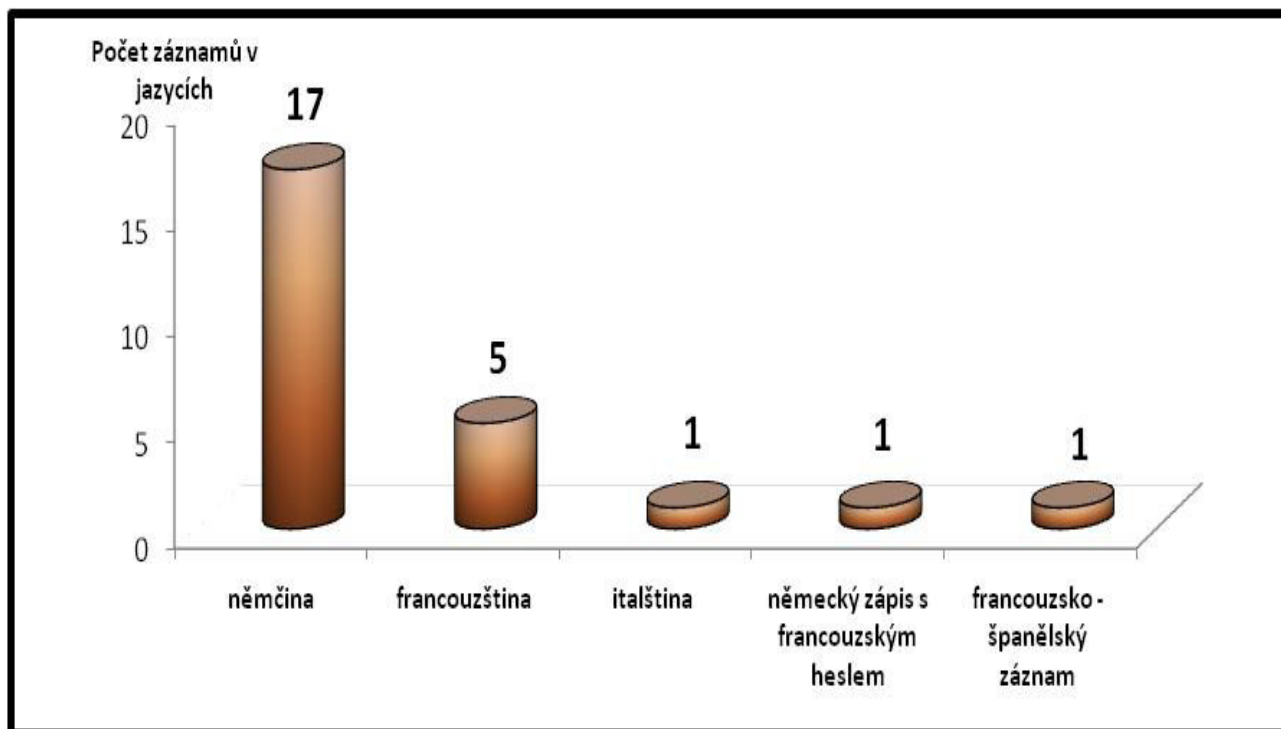
Graf č. 3 – Poměr počtu mužů, žen a nezařaditelných jmen

Graf č. 4 – Místa, kde byl učiněn záznam

Graf č. 5 – Užití jazyky

Příloha č. 2 – Tabulky

Tabulka č. 1 – Seřazení podle jmen zapisovatelů

Číslo záznamu	Jméno zapisovatele	Datace zápisu	Místo zápisu
23	John Stuvart Dixon	16. květen 1826	Praha
25	J. E.	4. září 1829	Není
10	E. Bastendorf Fäherich	Není	Není
9	E. Bastendorf Fäherich, E. H. Rainer	15. duben 1824	Není
13	Antoine Fischkandl	5. březen 1825	Slabce
20	W. Gerzabek	14. březen 1821	Praha
16	Sophie von Kade	10. listopad 1824	Praha
17	Karl von Kirchner	29. duben 1837	Praha
3	Josef Kniescheck	Není	Není
12	Josephine Kowanda	3. září 1829	Praha
19	Babette Lischka	14. listopad 1818	Praha
4	Jean Jacques Luzac	24. únor 1825	Není
5	J. J. L.	Není	Není
21	W. A. Ryba	23. březen 1822	Není
22	W. A. R.	18. září 1826	Není
18	Karl S.	10. prosinec 1827	Praha
11	Karolina Schiffner	1. listopad 1818	Praha
15	J. F. Schindler	21. listopad 1818	Není
7	Clara Siebert	27. březen 1827	Praha
6	Josephine Strasser	25. únor 1825	Není
8	G. di W.	3. duben 1822	Praha
14	Heinrich Woldemar	Není	Není
24	Carl Anton Zimmer	15. říjen 1818	Není
2	Není	1827	Šárka
1	Není	Není	Není

Tabulka č. 2 – Seřazení podle datace zápisu

Číslo zápisu	Datace zápisu	Jméno zapisovatele	Místo zápisu
24	15. říjen 1818	Carl Anton Zimmer	Není
11	1. listopad 1818	Karolina Schiffner	Praha
19	14. listopad 1818	Babette Lischka	Praha
15	21. listopad 1818	J. F. Schindler	Není
20	14. březen 1821	W. Gerzabek	Praha
21	23. březen 1822	W. A. Ryba	Není
8	3. duben 1822	G. di W.	Praha
9	15. duben 1824	E. Bastendorf Fäherich, E. H. Rainer	Není
16	10. listopad 1824	Sophie von Kade	Praha
4	24. únor 1825	Jean Jacques Luzac	Není
6	25. únor 1825	Josephine Strasser	Není
13	5. březen 1825	Antoine Fischkandl	Slabce
23	16. květen 1826	John Stuvart Dixon	Praha
22	18. září 1826	W. A. R.	Není
7	27. březen 1827	Clara Siebert	Praha
18	10. prosinec 1827	Karl S.	Praha
2	1827	Není	Šárka
12	3. září 1829	Josephine Kowanda	Praha
25	4. září 1829	J. E.	Není
17	29. duben 1837	Karl von Kirchner	Praha
1	Není	Není	Není
3	Není	Josef Kniescheck	Není
5	Není	J. J. L.	Není
10	Není	E. Bastendorf Fäherich	Není
14	Není	Heinrich Woldemar	Není

Tabulka č. 3 - Nakladatelská činnost V. A. Ryby

Jméno autora	Název díla	Datum vydání	Typ díla
Božek, František Adolf	Der Böhmen heitere Laune	mezi 1825 a 1845	hudebnina, kvapík, pro klavír
Božek, František Adolf	Fröhlig zum Tanze!	18--?	hudebnina, kvapík, pro klavír
Drobnik, Guill	Une Polonaise et Trois Valses avec Coda	18--?	hudebnina, operní výňatky, pro klavír
Drož, Frederic	Variations avec Introduction	18--?	hudebnina, variace, pro klavír
Drštka, Jan Josef	Fra Diavolo oder Abruzzen Galopade	s. a.	hudebnina
Erben, Eduard Josef	Walses avec Coda	1829	hudebnina, valčík, pro klavír
Fischkandl, Eduard Antoine	Six valeses avec coda	18--?	hudebnina, valčík, pro klavír
Habern, Carlo Giuseppe	Bravour-Arie	mezi 1825 a 1845	hudebnina, árie, zpěv, klavír
Hofmann, Karl Ludwig	Bastey Galopp	18--?	hudebnina, kvapík, pro klavír
Hofmann, Karl Ludwig	Introduction & Variations brillantes	18--?	hudebnina, variace, pro klavír
Hub, Josef	Rhodus-Walzer mit Coda	18--?	hudebnina, valčík, pro klavír
Jany, Joseph	Douse Allemandes	18--?	hudebnina, allemandy, pro klavír
Jedlička, Josef Ferdinand	Fidlowačka	18--?	hudebnina
Jeschke, B. I.	Six Allemandes avec Coda	1829	hudebnina, allemandy, pro klavír

Lang, Joh. A.	Freundschafts-Walzer sammt Coda Galopp und Polonaise	1831	hudebnina, soubor - valčíky, kvapíky, polonézy, pro klavír
Paulus, M. Josef	Cotillon d'après les plus favorits de l'opera	18--?	hudebnina
Paulus, M. Josef	Der Böhmen heitere Muse	18--?	hudebnina, kvapík, pro klavír
Pazelt, Th.	Sechs Gedichte in Musik gesetzt	18--?	hudebnina
Peška, Bedřich	Slova do kněh památních	1849	ukázky sentencí do památníků
Preisler, Vojtěch	Straniera Galopp mit Trio	18--?	hudebnina
Rudiš, Vendelín Eduard	Zampa-Galopp	mezi 1825 a 1845	hudebnina, kvapík, pro klavír
Ryba, Jakub Jan	Dar pilné mládeži	1829	hudebnina, zpěv, klavír
Schiessler, S. W.	Neueste Taenze	s. a.	hudebnina
Schiessler, S. W.	Sechs neue Walzer sammt Coda	s. a.	hudebnina
Soukup, J. Joseph	Six Valses avec Coda et un Galop avec Trio	1831	hudebnina, valčík, kvapík, pro klavír
Veselý, C. J.	VIII Deutsche sammt Coda	1831	hudebnina, sólo pro klavír
Vydra, Antonín	Walses brillantes	18--?	hudebnina, valčík, pro klavír
Zat'auk, Franz	Damen Galopp	mezi 1825 a 1845	hudebnina, kvapík, pro klavír

Příloha č. 3 – Rodokmen Jana Jakuba Ryby a jeho rodiny

Jakub Šimon Jan Ryba

učitel a hudební skladatel

* 26. 10. 1765 Přeštice

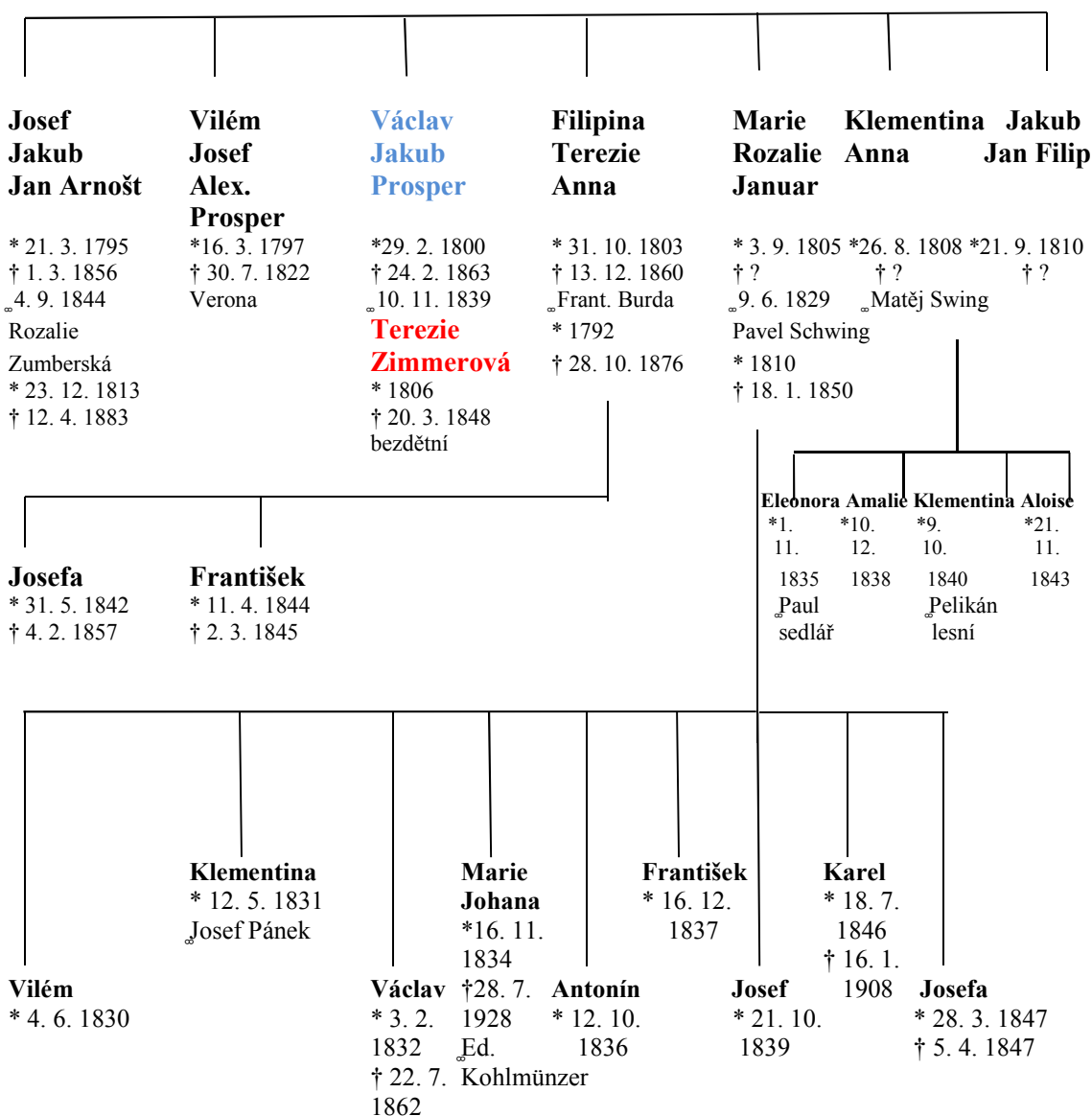
† 8. 4. 1815 Rožmitál

∞ 26. 7. 1790 Třebsko

Anna Láglerová

* 1772 ?

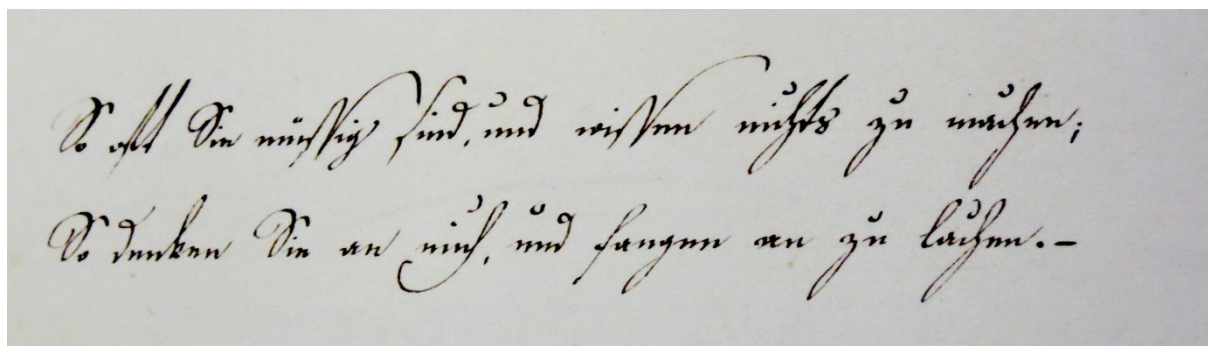
† 22. 4. 1823 Rožmitál

Legenda: Terezie Zimmerová, majitelka zkoumaného památníků, je označena červeně a její manžel V. A. Ryba modře.

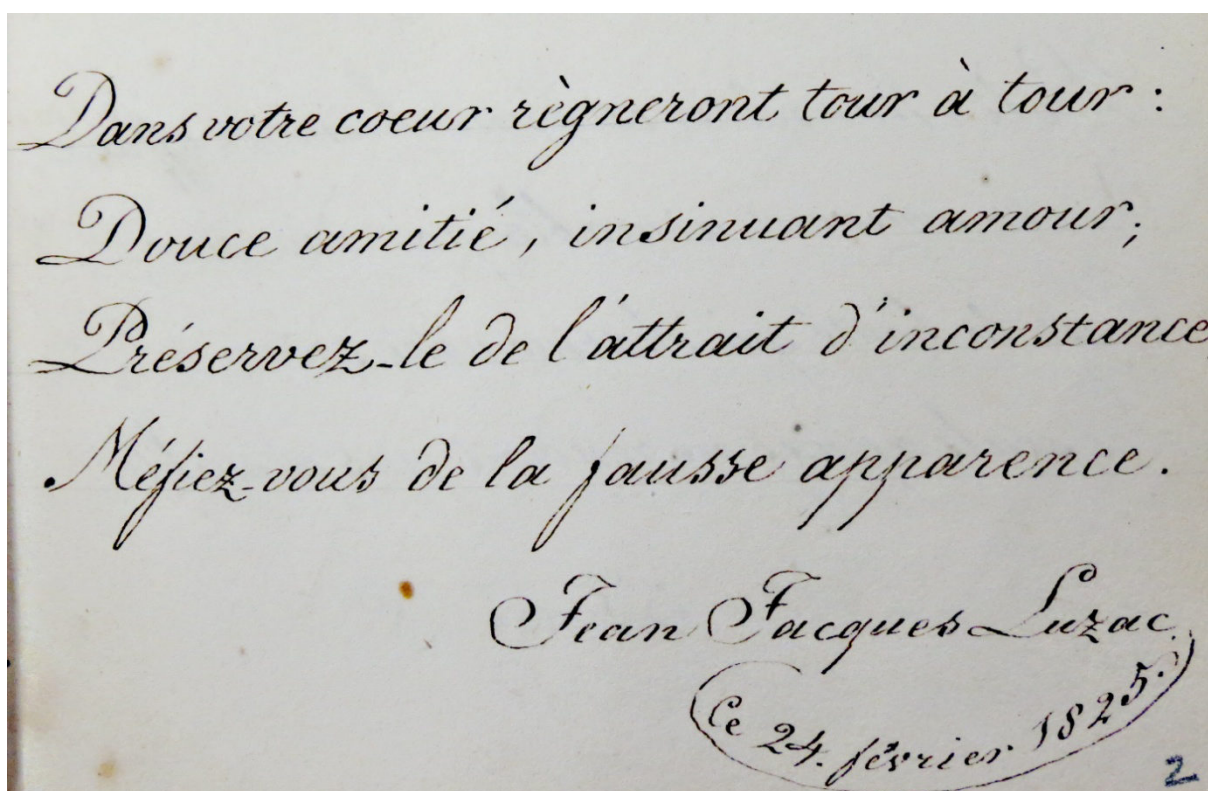
Příloha č. 4 – Ukázka písma v památníku

Ukázka č. 1 – Novogotická polokurzíva

Alle die müssen sind, und wissen nichts zu müssen;
Die Tugend die an sich, und keinen and zu laßen.-

Ukázka č. 2 – Humanistická polokurzíva

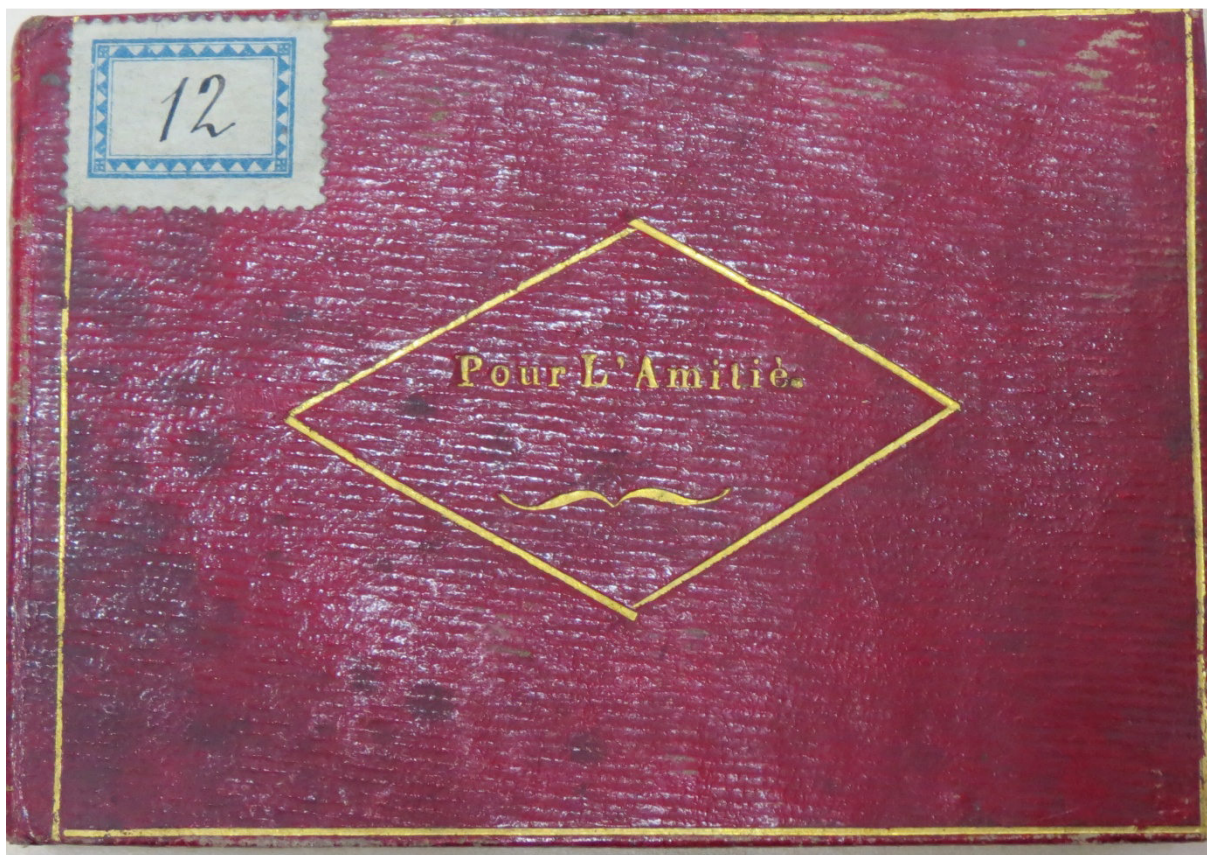
Dans votre coeur régneront tour à tour :
Douce amitié, insinuant amour;
Préservez-le de l'attrait d'inconstance,
Méfiez-vous de la fausse apparence.

Jean Jacques Luzac.
Ce 24. février. 1825.

2

Příloha č. 5 – Obrazová část památníku

Obrázek č. 1. – Přední desky památníku

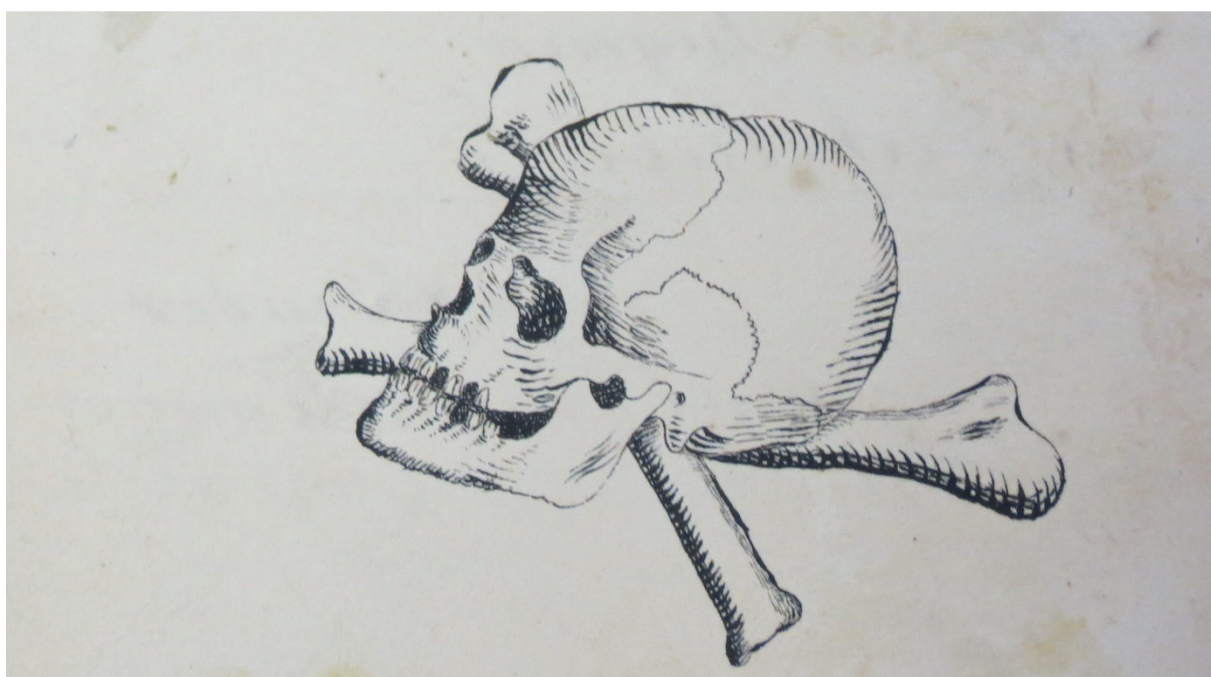
Obrázek č. 2 – Vzpomínka na údolí Šárka

Obrázek č. 3 – Pomník s květinami pod stromem

Obrázek č. 4 – Motiv lebky se zkříženými hnáty

Obrázek č. 5 – Květinový věnec

Obrázek č. 6 – Přesýpací hodiny

